

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
June / Haziran 2020, 24 (1): 321-344

**'Akrâ-Halkâ Deyişi Özelinde Hz. Peygamberin Safiyye'ye Uğursuzluk
Nisbetinin İmkânı Üzerine**

*On the Possibility of the Prophet's Inauspicious Expression to Safiyya with respect
to the 'Aqrâ-Ḥalqâ Phrase*

Şule Yüksel Uysal

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Assistant Professor, University of Sakarya Faculty of Theology, Department of Ḥadith
Sakarya, Turkey

syuysal@sakarya.edu.tr orcid.org/0000-0003-4636-0186

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 22 February / Şubat 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 14 May / Mayıs 2020

Published / Yayın Tarihi: 15 June / Haziran 2020

Pub Date Season / Yayın Sezonu: June / Haziran

Volume / Cilt: 24 **Issue / Sayı:** 1 **Pages / Sayfa:** 321-344

Cite as / Atıf: Uysal, Şule Yüksel. "'Akrâ-Halkâ Deyişi Özelinde Hz. Peygamberin Safiyye'ye Uğursuzluk Nisbetinin İmkânı Üzerine [On the Possibility of the Prophet's Inauspicious Expression to Safiyya with respect to the 'Aqrâ-Ḥalqâ Phrase]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 24/1 (Haziran 2020), 321-344.
<https://doi.org/10.18505/cuid.692917>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

On the Possibility of the Prophet's Inauspicious Expression to Safiyya with respect to the 'Aqrâ-Ḥalqâ Phrase

Abstract: Understanding the hadiths requires not only knowing the language well but also knowing the intention of the narrator, the environment and context in which the word is uttered. Furthermore, within a language, the presence of the words which have entirely disconnected from their real meaning due to the metaphoric and idiomatic use of them developed in time requires making more efforts to understand them. In this respect, the expression 'Aqrâ-Ḥalqâ' used by Prophet Muhammad (PBUH) for Safiyya in the Farewell Sermon when he was leaving Mecca, is mostly attributed to inauspiciousness and thus, requires special investigation. Determination of the correct meaning and use of the expression will prevent any misunderstanding. However, only the literal equivalences of the expression have been used in its annotations and translations until now. By including the annotations and translations of the expression in dictionaries and Ġarību'l- Ḥadīth books, which were written with a more specific purpose, this study aims to find the most suitable meaning by considering all these data and the data which compatible with the sunnah.

Summary: Before the leaving of Prophet Muhammad after the Farewell Sermon, he learned that one of his wife Safiyya is in her period (ḥayḍ). After hearing this, he used the expression 'Aqrâ-Ḥalqâ'. These statements are not frequently used in the Arabic language. The expressions, which we encounter in some ancient Arab poems, were mentioned several times in some hadiths while narrating the stories of the past societies (ummah), and as far as we can see they were used only for Safiyya by the Prophet. The reason for Prophet's expression was because after he was informed that Safiyya was in period, he thought that she did not make the obligatory circumambulation. Depending on this, the Prophet thought that they could not returning to Medina immediately; thus, he said this word with the confusion and anxiety caused by the difficulty of staying in Mecca for a while with a crowded pilgrim group. With regard to the meaning of these words, both the diversity in the translations and some negative comments and inferences in the annotations, this study was written.

There is a sufficient amount of information about the meanings of this expression in classical dictionaries and works such as Ġarību'l- Ḥadīth. These works state that they have meanings such as death, injury, infertility, illness, bad luck and mourning at the root of the words. Although the fundamental roots of the words have these meanings, the expressions have undergone a change and transformation. As with some other examples in the Arabic language, these words have lost their relevance for their meaning root gradually and have been used more often for astonishment. This information is included in both classical sources and contemporary studies on the subject.

Despite the fact that the expression has become independent from their root meaning and has an astonishing sense used in case of confusion, negative emphasis comes to the fore both in Turkish translations and in some commentaries. In Turkish translations, the usages which are related directly to the word itself and emphasizing its meaning for bad luck are dominant, but sometimes translations that give the meaning of astonishment, sometimes translations that are not related to the word have been made, and sometimes they have been contented with latinizing the word instead of translation. Additionally, the malediction used in searching the correct meaning to the word leads to an emphasize toward negativity.

While most of the annotations do not give much information about the expressions, it is seen that some authors give a negative meaning to the words and accordingly, they make a comparison between Safiyya and 'Ā'isha. Because of the special situation of 'Ā'isha, she was upset that she could not make umrah and she conveyed this situation to our Prophet. Hence the Prophet produced a solution for her to complete her umrah. In the one hand, producing a solution to 'Ā'isha by the Prophet and comforting her, on the other hand, his expression 'Aqrâ-Ḥalqâ' for Safiyya in a similar situation led some scholars to conclude that Safiyya was not as valuable as 'Ā'isha in the eyes of the Prophet. However, this result is not acceptable. Although there is no evidence for this, in another annotation, it is conveyed that the Prophet had said these words to her by its meaning for "her tongue is long" because Safiyya spoke to the

Prophet with disrespect. Another commentary based on this promise makes the provision that a man can talk heavily to his wife when she delays something.

The implications that depend on the assumption these words have negative meanings and produce results related to this assumption are incompatible with other data of circumcision. It could not be possible that the Prophet, who defended Şafiyya against the criticism against Şafiyya and who even guided him to defend himself, had a bad word for his wife. If the meaning of bad luck is given, then the Prophet will be the first person who disregards his own word "there is no bad luck". Besides, the Prophet's good communication with the women in all areas of his life makes it impossible for him to say "damn" to one of his wives. It seems it is not logical for the Prophet to say this word to his wife, who is waiting in sorrow in front of his tent even after special worship Hajj.

The translations, which are opposed to both the basic principles of religion and the guide life of Prophet, bring many problems. This translations, on the one hand, are drawing a portrait of a prophet who is intolerant to women and their specific situations, degrading women, and able to say rude and bad words whenever he wishes, on the other hand, are reflecting an image for the Prophet who does not comply with his own warnings. However, based on the information provided by the classical dictionaries, translations such as "Alas!" to indicate the magnitude and gravity of the situation that the word is currently facing, or "Wow!" to express the astonishment, will prevent all these negative consequences.

As in many other fields, the translation of religious texts, especially hadiths, appears as an area that needs to be carefully considered in this regard. Thus, the expression 'Aqrâ-Ḥalqâ' was chosen as the main theme of this study. The translation of hadiths has an essential function and the only way for those who do not speak Arabic is to learn about the life of the Prophet. For this reason, one of the main results of the study is that only knowledge on grammar is not sufficient for the translation of the hadiths. On the contrary, the persons who will translate hadiths must have many competencies in the field such as the reasons for hadiths, their relationship with other hadiths, and understanding the hadith in line with the basic principles. Beyond this knowledge, it should be expected to master areas that require particular studies such as strange words in the language, meaningful constrictions, enlargements and shifts over time, proverbs and idiomatic expressions. Otherwise, it will be impossible to prevent a biased and wrong prophet representation.

Keywords: Ḥadîth, Şafiyya, 'Aqrâ-Ḥalqâ, Inauspiciousness, Translation, Commentary.

'Akrâ-Halkâ Deyişi Özelinde Hz. Peygamberin Safiyye'ye Uğursuzluk Nisbetinin İmkân Üzerine

Öz: Hadislerin doğru anlaşılması, dili iyi bilmenin yanı sıra sözün söylendiği ortam ve bağlam ile sözü söyleyenin kastını da bilebilmeyi gerektirir. Dilin içinde zamanla anlamı değişip gelişen sözcüklerin varlığının yanı sıra deyimsel kullanışları sebebiyle gerçek anlamıyla ilgisi tamamen kopmuş sözcüklerin bulunması ise anlama için daha fazla çaba göstermeyi zorunlu kılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Veda Haccı'nda Mekke'den ayrılacağı zaman Hz. Safiyye için söylemiş olduğu 'akrâ-halkâ sözü de genelde uğursuzluk anlamıyla bağdaştırılan ve özel olarak incelemeyi gerektiren ifade biçimlerinden biridir. İfadenin doğru anlam ve kullanımının tespiti önemli bir yanlış anlaşılmanın önüne geçecektir. Nitekim ifadenin şerhlerde ve bazı çevirilerinde yalnızca lafzî karşılıklarıyla yetinildiği görülmektedir. İfadenin gerek sözlükler gerekse daha özel bir amaçla kaleme alınmış Ğarîbu'l-Hadîs türü eserlerdeki açıklamaları ile şerhler ve çevirilere yansımalarının ele alındığı çalışma tüm bu verilerden yola çıkarak sünnetin diğer verileri ile uyum arz eden en doğru karşılığı bulmayı amaçlamaktadır.

Özet: Hz. Peygamber Veda Haccı sonrasında Mekke'den ayrılacağında eşlerinden Hz. Safiyye'nin adet olduğu bilgisi kendisine ulaşmıştır. Bunu duyunca Safiyye'nin farz olan tavafi yapmadığını zanneden Hz. Muhammed, eşine yönelik olarak 'akrâ halkâ ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadeler dilde sık kullanılan bir ifade değildir. Bazı eski Arap şiirlerinde karşımıza

324 | Şule Yüksel Uysal. 'Akrâ-Halkâ Deyişi Özelinde Hz. Peygamberin Safiyye'ye ...

çıkan bu ifadeler geçmiş ümmetlerin kıssaları anlatılırken bazı hadislerde birkaç defa zikredilmiş, Peygamberimiz tarafından da görebildiğimiz kadarıyla yalnızca Safiyye'ye yönelik olarak kullanılmıştır.

Peygamberimizin bu sözü söylemesinin sebebi Safiyye'nin adet olduğunu bildirmesinin ardından onun farz olan tavafı yapmadığını zannetmesidir. Bu zannına bağlı olarak Hz. Peygamber Mekke'de bir süre daha kalmaları gerekeceğini düşünmüş, aslında yola çıkmaları gerekirken kalabalık bir hacı grubu ile birlikte Mekke'de bir süre daha kalmanın zorluğunun yarattığı şaşkınlık ve endişe ile bu sözü söylemiştir. Ancak bu sözlerin anlamı ile ilgili olarak gerek tercümelerde görülen çeşitlilik gerekse şerhlerde görülen olumsuz içerikli bazı yorum ve çıkarımlar bu çalışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Kelimelerin anlamları ile ilgili klasik sözlüklerde ve Garibu'l-Hadis türü eserlerde yeterli miktarda bilgi bulunmaktadır. Bu eserler, kelimelerin kökünde ölüm, yaralama, kısırlık, hastalık, uğursuzluk, yas tutma gibi anlamların bulunduğunu ortak olarak ifade etmektedir. Kelimelerin türediği temel kökler bu anlamlara sahip olmakla beraber ifadeler aslında bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Arap dilinde var olan başka bazı örneklerde olduğu gibi bu kelimeler aradan geçen uzun zaman sonucunda asıl kök anlamları ile ilgisini yitirmiş ve ondan bağımsız olarak daha çok şaşırma durumunu bildirmek üzere kullanılır olmuşlardır. Hem klasik kaynaklar, hem de konuyla ilgili yapılan çağdaş çalışmalarda bu bilgiye yer verilmektedir.

İfadelerin kök anlamlarından bağımsız hale geldiği ve şaşkınlık durumunda kullanılan hayret bildiren bir anlama sahip olduğu bildirilmesine rağmen gerek Türkçe çevirilerinde gerekse bazı şerhlerde olumsuz vurgular ön plana çıkmaktadır. Türkçe çeviriler içerisinde lafza bağlı ve daha çok uğursuzluk anlamının vurgulandığı çeviriler hakim olmakla birlikte bazen şaşkınlık anlamını veren çeviriler, bazen hiçbir biçimde kelime ile ilgisi olmayan çeviriler yapılırken bazen de çeviri yerine kelimeyi latinize etmekle yetinilmiştir. Ayrıca kelimeye anlam verilirken kullanılan beddua üslubu olumsuzluk anlamını daha fazla ön plana çıkarmaktadır.

Şerhlerin geneli ifadeler ile ilgili çok fazla bilgi vermezken bazı müelliflerin kelimelere olumsuz anlam verdikleri, buna bağlı olarak Hz. Safiyye ile Hz. Âişe arasında bir kıyaslamaya gittikleri görülmektedir. Çünkü Hz. Âişe'nin özel durumu sebebiyle umre yapamayışı kendisini üzümüş o da bu durumu Peygamberimize iletmişti. Peygamberimiz de onun bir şekilde umre yapabilmesi için ona çözüm üretmişti. Bu olayda Hz. Peygamber Âişe'ye çözüm üretip onu teselli ederken benzer bir olayda Safiyye için 'akrâ halkâ demesi bazı şârihleri Safiyye'nin peygamberimizin gözünde Âişe kadar değerli olmadığı sonucuna götürmüştür. Oysa ki ulaşılan sonuç isabetli değildir. Bir başka şerhte hiçbir delil olmadığı halde Safiyye'nin peygamberimizle konuşurken haddini aştığı buna bağlı olarak "dili uzun" anlamına gelecek şekilde Peygamberimizin ona bu sözleri söylemiş olma ihtimali nakledilmektedir. Bir başka şerh ise bu sözden yola çıkarak bir erkeğin kendisini geciktirdiği zaman hanımına ağır söz söyleyebileceği hükmünü çıkarmıştır.

Daha çok kelimelerin olumsuz anlamlara sahip olduğu zannı üzerinden yürüyen ve buna bağlı sonuçlar üreten çıkarımlar sünnetin diğer verileriyle bağdaşmamaktadır. Hayatı boyunca diğer eşlerinin Yahudi kızı olmasından dolayı Safiyye'ye yönelik eleştirilerine karşı Safiyye'yi savunan, hatta ona akıl verip kendisini savunması için yol gösteren Peygamberimizin aynı eşi için uğursuzluk içeriği olan bir sözü söylemesi kanaatimizce pek çok açıdan imkansızdır. Uğursuzluk anlamı verildiği takdirde Peygamber öncelikle "Uğursuzluk yoktur" anlamındaki sözüne kendisi muhalefet etmiş olacaktır. Ayrıca Peygamberin hayatının her alanında hanımlarla iletişimde görülen letafet bir eşine uğursuz demesini imkânsız kılmaktadır. Yalnızca kendi örnekliliği ile değil hanımlara kibar davranmaları konusunda mümin erkeklere yönelttiği ısrarlı uyarıları ile de bilinen Hz. Peygamberin Hac gibi özel bir ibadet sonrasında çadırının önünde üzgün bekleyen eşine bu sözü söylemesi imkânsız görünmektedir.

Gerek dinin temel ilkeleri gerekse üsve-i hasene olarak gönderilen Hz. Peygamberin yaşantısı ile taban tabana zıt olan bu tür çeviriler beraberinde pek çok sorunu getirmektedir. Bir yandan kadınlara ve onların kendilerine özgü hallerine karşı müsamahasız, kadınları aşağılayan,

istediği zaman kaba ve çirkin sözler söyleyebilen bir peygamber portresi çizilirken diğer yandan ümmetine yönelttiği uyarılara kendisi uymayan bir peygamber görüntüsü ortaya çıkmaktadır.

Oysa klasik sözlüklerin verdiği bilgilerden yola çıkarak kelimelerin o anda karşılaşılan durumun büyüklüğü ve vahametine işaret edecek ve şaşkınlığı da bildirecek şekilde “Şimdi yandık!” veya “Vay başımıza gelene!” çevirisi tüm bu olumsuz sonuçları engelleyecektir.

Makalenin ana konusunu oluşturan ‘akrâ halkâ deyişlerinden de yola çıkarak diğer pek çok alanda olduğu gibi dini metinlerin, özellikle de hadislerin tercümesi bu konuda dikkatle üzerinde durulması gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü hadislerin tercümesi, Arapça bilmeyenlerin Peygamber yaşantısını öğrenmelerinin tek yolu olarak gayet önemli bir işleve sahiptir. Bu sebeple çalışmanın ulaştığı temel sonuçlardan biri de hadislerin tercümeleri için yalnızca bir miktar dilbilgisinin yeterli olmadığı yönündedir. Aksine hadisleri tercüme edecek kimselerin hadislerin söylenme sebepleri, diğer hadislerle ilişkisi, hadisin temel ilkeler doğrultusunda anlaşılması gibi alana ait pek çok yeterliliğinin bulunması zorunludur. Bu alan bilgisinin ötesinde dildeki garip kelimeler, zamanla ortaya çıkan anlam daralmaları, genişlemeleri ve kaymaları, atasözleri, deyimsele ifadeler gibi özel çalışma gerektiren alanlara da hakim olması beklenmelidir. Aksi takdirde gerçekte bağdaşmayan yanlış ve yanlış bir peygamber tasavvurunun önüne geçmek imkânsız hale gelecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Safiyye, ‘Akrâ-Halkâ, Uğursuzluk, Tercüme, Şerh.

Giriş

İslam dininin kurucu metinlerinin doğru anlaşılmasının önemi ve gereği, asırlardır süregelen kesintisiz bir çabanın varlığını ve zengin bir ilmî birikimi beraberinde getirmiştir. Ancak kabul edilmelidir ki; Kur’ân-ı Kerîm’den farklı olarak hadislerin doğru anlaşılmasını zorlaştıracak ilave bazı etkenler bulunabilmektedir. Söz konusu metinlerin doğru anlaşılmasında yalnızca dili bilmenin yeterli olmayacağı, aynı zamanda bütüncül bir bakış ile nassların birlikte değerlendirilmesi ve şâri’in muradının gözetilmesi gereği ilim ehlinin malumudur. Ancak gerek tefsir ve yorumlarda, gerekse çevirilerde müfessirin, şârihin veya mütercimnin bilinçli ya da bilinçsiz olarak anlama etkisi ve katkısı kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hiz. Peygamberin sık kullanmadığı, Ğarîbu’l-Hadis literatürünün oluşumuna da zemin hazırlayan bazı ifadelerin doğru anlaşılması ise bazen çok kritik alanlarla ilgili olabilmektedir. Hac tamamlandıktan sonra Mekke’den ayrılmak isteyen Hiz. Peygamberin eşlerinden Safiyye’nin âdet gördüğünü öğrendiğinde Mekke’de bir süre daha bulunmak zorunda kalacakları zannıyla söylediği ‘Akrâ-halkâ ifadesi gerek kullanıldığı ortam gerek sözün muhatabı gerekse sözün başka kimseye hitaben kullanılmamış olması bakımından önem arz etmektedir. Zira bu ifadelerin anlamının doğru tespiti ile Hiz. Peygamberin genelde Müslüman hanımlara özelde ise eşlerine hitabının niteliğine ilişkin doğru bilgiye ulaşılacağı gibi yanlış anlam verilmesi halinde hanımlar, hanımların özel durumları, Hiz. Peygamberin Safiyye ile ilişkisinin boyutu gibi pek çok konuda yanlış yargılara varılabilecektir.

Daha önce müstakil olarak ele alınmamış iki kavramı merkeze alan makale, bazı tercüme ve şerhlerdeki karşılıklarının Hiz. Peygamberin kimliğiyle ve üslubuyla bağdaşmadığı iddiasıyla çalışılmıştır. Makalenin tezi bazı çevirilerin ve şerhlerdeki bir takım yorumların Peygamberin yanlış tanınmasına sebep olduğu yönündedir. Çalışmada öncelikle bilimsel yöntemlerden veri tarama yöntemi kullanılacaktır. Bu yöntem çerçevesinde öncelikle sahih rivayetlerde Hiz. Peygamberin Safiyye’ye bu sözü söylemiş olma ihtimalinin olup olmadığını görebilmek için öz olarak Safiyye’nin hayatına ve onun Hiz. Peygamber ile ilişkisinin boyutuna yer verilecek ve uğursuzluk anlamını destekleyecek doneler bulunup bulunmadığı tespiti çalışılacaktır. Bu tespitin ardından kelimenin anlamını doğru tespit üzere klasik sözlüklerden ve hadisleri anlamada birinci derecede öneme sahip Ğarîbu’l-Hadis türü eserlerden keli-

melerin anlamı tespit edilecektir. Elde edilen veriler ile şârih ve çevirmenlerin tercihleri kıyaslanacak ve bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır. Ayrıca kelimenin doğru anlamı tespit edilirken sözlük anlamı ve kullanım alanının tespitinin yanı sıra sözlere verilecek uğursuz anlamının Peygamberin diğer söz ve davranışlarıyla kıyaslaması yapılacak ve gerek klasik eserlerin verileri gerekse sünnetin genel esasları çerçevesinde analizler yapılarak en doğru tercümeyle ulaşılmaya çalışılacaktır.

1. Hz. Safiyye ve Peygamberin Hayatındaki Yeri

Hayber Fethi'nde kocası öldürülen Safiyye esir olarak Müslümanların eline geçmiş, esirler taksim edilirken Dihye b. Halife'ye verilmiş, ancak özel konumu sebebiyle Peygamberimize verilmesi daha uygun görülmüştür. Hz. Peygamber de azat edilmesini mehri sayarak Safiyye ile evlenmiş, dönüşte yolculuk şartlarının zorluğuna rağmen sahabilerin yanındaki erzak ile düğün yemeği vermiştir. Ayrıca Rasûlullah Hayber gelirlerinden diğer hanımlarına verdiği gibi Safiyye'ye de vererek onu onore etmiştir.¹

Safiyye'nin önceden Yahudi olması farklı vesilelerle dile getirilmiş, özellikle Hz. Peygamberin diğer eşleri tarafından Safiyye'yi aşağılamanın bir yolu olarak zaman zaman kullanılmıştır. Buna karşın Rasûlullah da her defasında diğer eşlerine karşı Safiyye'yi korumuş hatta yeri geldiğinde diğer eşlerine yaptırım uygulamıştır. Onun giybetini eden Âişe'ye "eğer bu söz denize karışsaydı su bulanırdı" derken,² Yahudi diye aşağılamalarına karşın ise "Sen de 'Benden nasıl daha hayırlı olabilirsiniz ki? Benim babam Harun, amcam Musa ve eşim Muhammed'dir.' deseydin ya" diyerek kendisini savunması için ona yol göstermiş ve onu taltif etmiştir.³ Bir seferde Safiyye için eşlerinden Zeyneb binti Cahş'tan fazla devesini isteyince Zeynep'in "Devemi Yahudiye mi vereceğim?" demesi üzerine Rasûlullah üç aya yakın bir süre ondan uzak kalmıştır.⁴ Rasûlullah, (s.a.v.) vefatına sebep olan hastalığında "Keşke senin yerinde ben olsaydım" diyen Safiyye ile diğer eşlerinin alay etmek üzere birbirleriyle işaretleştiklerini görünce onun samimi olduğunu söyleyerek yine diğer eşlerini uyarmıştır.⁵

Eşlerinden her birine sevgi, nezâket ve latâfetle muamele eden Rasûlullah'ın gerek tüm ailesini kaybetmiş olması, gerekse diğer eşleri tarafından haksız eleştirilere maruz bırakılması sebebiyle Safiyye'ye özel ihtimam gösterdiği, hatta diğer eşlerine karşı Safiyye'nin yanında olduğunu hissettirecek şekilde davrandığı rivayetlerde açıkça görülmektedir. Rasûlullah ve Safiyye arasındaki ilişkinin Hz. Peygamberin diğer eşleriyle ilişkisinden farklı olmadığı aksine onu savunmak ve korumak adına çoğunlukla onun yanında yer aldığı görülebilmektedir.

¹ Hayatı ile ilgili ayrıntılar için bk. İbn Hacer el-Askânî, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavvîd (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995), 8/210-212; Aynur Uraler, "Safiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 2008), 35/474-475; Ömer Sabuncu, "Hz. Peygamberin Hanımı Hz. Safiyye'nin Hayatı ve Kişiliği", *İstem*, 14/28 (2016): 307-330.

² Tirmizî, "Sıfatü'l-Kıyâme", 51; Ebû Dâvûd, "Edeb", 35.

³ Tirmizî, "Menâkıb", 63.

⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnaût vd. (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1995-2001), 44/435.

⁵ İbn Hacer el-Askânî, *el-İsâbe*, 8/212.

2. 'Akrâ-Halkâ Hadisinin Kaynaklardaki Yeri ve Bağlamı

'Akrâ-halkâ (عَفْرَى حَلْقَى) ifadelerinin Peygamberimizin dilinden Hz. Safiyye'ye yönelik olarak söylendiğini bildiren rivayetler başta *Sahihayn*⁶ olmak üzere İbn Ebî Şeybe'nin *Musan-nefi*⁷, İshak b. Râhûye'nin *Müsned'i*⁸, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'i*⁹, Dârimî'nin *Süneni*¹⁰, İbn Mâce'nin *Süneni*¹¹, Nesâî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ'sı*¹², Ebû Avâne'nin *Müsned'i*¹³, Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ'sı*¹⁴ gibi kaynaklarda pek çok tarikten rivayet edilmiştir.

Rasûlullah'ın hac sonrası Mekke'den ayrılmaya niyetlenmesinin ardından Safiyye'nin âdet gördüğünü öğrendiğini nakleden metinlerin yalnızca bir kısmında akrâ-halkâ ifadeleri bulunmaktadır.¹⁵ Olay pek çok eserde farklı tariklerle yer almakla birlikte 'akrâ-halkâ ifadelerinin bulunduğu rivayetlerin senedinde dikkat çeken bir özellik vardır ki, o da senedin sonundaki üç ravinin Hz. Âişe, Esved ve İbrahim en-Nehaî olmasıdır. Bu ifadelerinin geçmediği rivayetler ise Hz. Âişe'den Esved dışındaki ravilerin naklettiği metinlerdir.

'Akrâ-halkâ ifadelerinin geçtiği rivayetlerde ortak olarak anlatılan olay Mekke'den ayrılma gününde Safiyye'nin âdet olması ve bunu öğrenen peygamberin onun farz tavafı yapmadığını, bu yüzden de kendisiyle beraber diğer müslümanları da bekleteceğini zannetmesi ardından da bayram günü Safiyye'nin tavaf yapıp yapmadığını sormasıdır. Ancak olayın ayrıntılarında bazı farklar göze çarpmaktadır. Rivayetlerde diyalog bazen Peygamber ve Safiyye arasında, bazen Peygamber ve Âişe arasında bazen de üçü arasında geçmekte iken bazı rivayetlerde orada bulunan hanımların da konuşmaya dahil olduğu görülmektedir. Safiyye'nin âdet olduğunu kimi rivayetlerde kendisi, kiminde Âişe, kiminde ise orada bulunanlar Peygambere haber vermiştir. Ayrıca 'Müslümanların Mekke'de bekletileceğinin zannedilmesi' bazen Peygamberimizin ağzından "Sen bizi bekleteceksin" ya da "O bizi bekletecek" bazen Âişe'nin ağzından "O bizi bekletecek" bazen de Safiyye'nin ağzından "Ben sizi bekleteceğim" şeklinde verilmektedir.

'Akrâ-halkâ ifadesi hemen hemen tüm rivayetlerde aynı şekilde verilirken bazı kaynaklarda halkâ-'akrâ şeklinde takdim tehirlle, bir rivayette iki kelime arasında "و" harfiyle, bir rivayette de başında nida harfi "أ" olduğu halde Safiyye'nin sözü olarak¹⁶ nakledilmektedir.

⁶ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1400), "Hacc", 34, 145, 151; "Talak", 43; "Edeb", 93; Müslim, "Hacc", 128, 387.

⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Absî el-Kûfî*, *Musannef*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrût: Dâru Kurtuba, 2006), 8/139-140.

⁸ İshâk b. Râhûye, *Müsned*, thk. Merkezu'l-Buhûs ve Takniyeti'l-Ma'lûmât (Kahire: Dâru't-Te'sil, 2016), 2/158, 159, 160.

⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/391-392, 42/265, 43/59, 245-246, 327-328.

¹⁰ Dârimî, *Müsnedü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selim Esat ed-Dârânî (Riyad: Dâru'l-Muğnî, 1421/2000), "Menâsik", 73.

¹¹ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (b.y.: Matbaatu Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), "Menâsik", 83.

¹² Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 4/225, 226.

¹³ Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâinî. *el-Müsnedü'l-Muhrec alâ kitâbi Müslim b. Haccâc*. thk. Eymen b. Arif ed-Dimeşkî (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife), 1998, 2/326.

¹⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002), 5/9, 162, 266.

¹⁵ Örneğin Ebû Avâne'nin *Müsned*'inde olay on dört ayrı senetle nakledilirken bunlardan yalnızca birinde 'akrâ-halkâ ifadesi bulunmaktadır.

¹⁶ Dârimî, "Menâsik", 73. Muhakkık ifadeleri Safiyye'nin kendisi için kullandığını bildiren metni esas alarak "Safiyye burada kendisinin uğursuzluğun zirvesinde olduğunu düşünüyor. Çünkü başına gelen gelmiştir" şeklinde not düşmüştür. Dârimî, *Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esat ed-Dârânî, 2/1222 1 nolu dipnot. *Müsned*'in dokuzdan fazla nüshasının gözden geçirildiği tahkikte de ifadeler yine Safiyye'ye ait olarak zikredilmiş, nüsha farklarıyla ilgili herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Bk. Dârimî, *Kitâbu'l-Müsnedü'l-Câmi*, thk. Ebû Asım Nebîl b. Hâşim el-Ğamrî (Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye), 1434/2013, 466. Ancak muhakkık Dârimî'nin *Süneni*'i üzerine yazdığı şerhte tüm el yazması ve matbu

Haberi bize nakleden rivayetlerden biri şöyledir:

عن عائشة قالت: أراد النبي صلى الله عليه وسلم أن ينفر فرأى صفية على باب خباتها كئيبية حزينة لأنها حاضت. ... فقال: عقرى حلقى. لغة قريش. إنك لحابستنا. ثم قال: أكننت أفضت يوم النحر؟ يعني الطواف. قالت: نعم. قال: فأنفري إذا.

"... Âişe'den nakledildiğine göre o diyor ki; Allah Rasulü (sav) Nefir günü Safiyye'yi çadırının önünde üzgün ve kederli gördü. Çünkü o âdet görmüştü. Allah Rasulü (Kureyş lehçesi ile) 'Akrâ-halkâ! Sen bizi alıkoyacaksınız!' dedi. Sonra 'Sen bayram günü ifâda (farz) tavafı yapmamış mıydın?' dedi. Safiyye 'evet' dedi. Rasûlullah da 'O halde yürü!' dedi."¹⁷

Buhârî'nin takti' yoluyla verdiği bu metnin başında Hacc kitabında çoğu kere Âişe'nin umre yapamadan döneceği için Rasûlullah'a (as.) sitem ettiği, onun da kardeşi Abdurrahman ile mîkat mevkiine gidip ihrama girip umre yapmasını söylediği bir metin ile birlikte rivayet edilmektedir.¹⁸

'Akrâ-halkâ ifadesi günümüze ulaşan kaynaklarda yapılan araştırmaya göre tespit edilebildiği kadarıyla Rasûlullah'ın (as.) dilinden yalnızca bir defa Hz. Safiyye'ye yönelik olarak kullanılmıştır.¹⁹ Ancak Rasûlullah'ın dışında bu ifadelerin hadis metinlerinde başkalarının dilinden kullanılışı ile ilgili de iki örnek bulunmaktadır. Bunlardan birisi Cüleybîb'in evliliği olayında talib olunan kızın annesi tarafından kullanılmakta, diğeri ise çocukken konuşan üç kişi ile ilgili anlatılan kıssada geçmektedir.

Rasûlullah'ın (s.a.v.) kendi kızına talib olduğunu zanneden ve şükreden anne, eşinin "Rasûlullah kızı kendisine istemedi, Cüleybîb'e istedi" demesi üzerine yaşadığı şaşkınlık ve üzüntüyü "حلقى الجليبيب" şeklinde ifade etmektedir.²⁰ Hadis benzer ifadelerle başka kaynaklarda da yer almakta ancak bu rivayetlerde halkâ ifadesi yerine annenin şaşkınlığı ve itirazı bazen yemin sözüyle bazen de sözü üç defa tekrarlamaıyla nakledilmektedir.²¹

Üç kişinin beşikte iken konuştuğunu nakleden rivayetlerde²² konuşan kişilerin kimler olduğu ve nasıl konuştukları uzun uzadıya anlatılır. Bunlardan bir tanesinde annenin iki ayrı duası üzerine kucağındaki çocuk emmesine ara verip annesinin yaptığı duanın tam tersi yönünde dua eder. Bunun üzerine annesi ona "halkâ!" dedikten sonra neden böyle dua ettiğini sormuştur.²³

nüşhalarda sözün Safiyye'ye ait olduğunu, çoğunda "أبي حلقى" şeklinde bazılarında ise "أبي حلقى" şeklinde geçtiğini, ancak araştırmalarında sözü Safiyye'ye nisbet eden başka kimse bulamadığını, (bu sebeple) sözün Rasûlullah'a (as.) ait olduğunu söylemektedir. Ebû Asım Nebîl b. Hâşim el-Ğamrî, *Fethu'l-mennân şerhu ve tahkîku kitâbi'd-Dârimî Ebî Muhammed Abdullah b. Abdurrahman* (Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1419/1999), 7/654.

¹⁷ Buhârî, "Edeb", 93.

¹⁸ Buhârî, "Hac", 145, 151.

¹⁹ Semîn el Halebî, Peygamberin Ukbe'ye bu ifadeleri söylediğini zikretmiştir ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla Rasûlullah (as.) bu sözleri Safiyye dışında kimseye söylememiştir. Muhtemelen bu hata صفية ve عتبة kelimeleri arasındaki yazım benzerliğinden kaynaklanmaktadır. bk. Ebu'l-Abbâs Şehabeddîn Ahmed b. Yusuf Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-huffâz fi tefsîri eşrafî'l-elfâz*, thk. Muhammed Bâsil Uyunu's-Sûd (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 1/445.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 33/45; İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire (Riyad: Dâru'r-Râye, 1411/1991), 4/327-328; İbn Hibbân, *Sahihu İbn Hibbân bi tertibi İbn Balabân*, thk. Şuayb Arnaût (Beyrût: Müessesetü Risâle, 1414/1993), 9/343. Muhakkık hadisin sahih olduğunu, sika olan İbrahim b. Haccac dışındaki ravilerinin Müslim'in şartlarına uyan raviler olduğunu söylemiştir. 9/344, 1 nolu dipnot. Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *el-Câmi' li-Şuabi'l-İmân*, thk. Abdulalî Abdulhamid Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 3/115.

²¹ Abdürrezzâk, b. Hemmâm es-San'ânî, *Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî (Beyrût: Meclisu'l-İlmî, 1403/1983), 6/155; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19/385, 33/28; Abd b. Humeyd, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*, thk. Seyyid Subhi el-Bedrî es-Sâmerrâî - Mahmûd Muhammed Halil es-Saidî (Beyrût: Âlemu'l-Kütüb, 1408/1988), 373.

²² Buhârî, "Enbiyâ", 48, Müslim, "Birr", 8.

²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13/435; Müslim, "Birr", 8; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, 10/280-281.

3. 'Akrâ-Halkâ İfadesinin Anlamı

Dârimî'nin *Sünen'i* hariç kaynakların tümünde bu sözleri Hz. Peygamberin, Müslümanların ilk haccını idare ederken karşılaştığı olağanüstü bir durum karşısında Safiyye annemize yönelik olarak söylediği görülmektedir. Temel hadis kaynaklarında çoğunlukla "hac" bölümlerinde bazen de "talak" ve "edeb" gibi farklı bölümlerde zikredilen hadis, açıklanırken gerek kapalılığından, gerekse öneminden dolayı Ğarîbu'l-Hadis türü eserlerde ve şerhlerde uzun uzadıya ele alınmıştır.

3.1. Sözlüklerde

Genelde halkâ ile birlikte zikredilen akrâ kelimesi sözlüklerin ortak olarak bildirdiğine göre 'a-k-r' kökünden türemiştir. Kısır olmak, sonuç vermemek, bitki bitmemek, (hayvanın) ayaklarını kesmek, öldürmek gibi anlamlara gelen²⁴ 'akr' kökü, üzüntüsünden ya da zorda kaldığından dolayı dehşete düşmek ve şaşırma²⁵ anlamında da kullanılmaktadır. Bu kökten türeyen pek çok kelime dilde yaygın olarak kullanılmakta, hadislerde de bu kelimelere rastlanmaktadır.

'Akrâ kelimesi sözlüklerde ayrıntılı olarak üzerinde durulan kelimelerden biridir. Deyim içindeki anlamının yanı sıra müfred ya da çoğul, mastar ya da sıfat oluşu, tenvinli olup olmayışı sözlüklerin üzerinde önemle durduğu hususlardandır. Kısır anlamına gelen 'akîr' kelimesinin çoğulu²⁶ ya da da'vâ kelimesinde olduğu gibi mastar²⁷ ya da sıfat²⁸ olduğu şeklindeki farklı tercihler sözlüklerde yer almaktadır.

'Akrâ kelimesinin kökünü tespitteki görüş birliğine rağmen halkâ kelimesinin kökünü tespitinde iki farklı ihtimal dile getirilmektedir. Birisi saçları kökünden kazıtmak anlamına gelen 'h-l-k' kökünden diğeri ise boğaz anlamına gelen 'halk' kelimesinden türemiş olma ihtimalidir.

Sözlüklere kronolojik sıra ile bakıldığında sonraki dönemlerde öncelilerden büyük oranda nakillerin yapıldığı ve çoğu zaman da nakiller arasında tercihte bulunulmadığı görülmektedir. Bu sebeple tarihi gelişim ve değişimi izleme amaçlı olarak bilgiler kronolojik olarak nakledilecektir. *Kitabu'l-Ayn*'in sahibi Halil b. Ahmed (öl. 175/791) bu iki ifadenin anlamını 'kavminin saçını kazıtırıp, kısır bırakmasından, onlara getirdiği uğursuzlukla soylarını kurutmasından kinayedir' şeklinde vermektedir.²⁹

Ezherî (öl. 370/980) halk kelimesinin uğursuzluk anlamının yanında zayıf görüş olarak boğazı yaralama anlamını verir. Asmaî'den (öl. 216/831) şaşılacak bir durumda "خمشى عقرى حلقى" dediğini naklettikten sonra içinde bu ifadelerin geçtiği bir beyti³⁰ nakleder. Beyitte geçen 'akrâ-halkâ ifadelerinin manasını 'eşlerinin öldürülmelerinden dolayı teselli için tırnaklarıyla yüzlerini yaralayan ve saçlarını kazıtan kadınlar' olarak verir.³¹ Kadın için söylenen bu sözlerin 'uğursuz ve sıkıntı çıkarıcı' anlamına geldiğini Leys'den nakletmekle birlikte Ebû Ubeyd'den de gerçekleşmesi istenmeden kullanılan dua türü sözlerden olduğu bilgisini nakleder.³² Sâhib b. Abbâd (öl. 385/995) 'uğursuz ve eziyet veren' anlamında kadına şetm

²⁴ Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Herevî, *Tehzîbu'l-luġa*, thk. Ahmed Abdurrahman Muhaymer (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004), 1/206; İbn Sîde, *el-Muhkem*, 1/182-184; Cemaleuddin Ebu'l-Fadl, Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. Âmir Ahmed Haydar (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 4/680-681.

²⁵ Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitabu'l-ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrahim el-Sâmerrâî (Beyrût: Müessesetü'l-A'lemî li'l-matbûât, 1988), 1/151.

²⁶ Ebû Bîşr Amr b. Osman es-Sibeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü Hancî, 1408/1988), 3/647; İbn Sîde, *Muhkem*, 1/183; Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/45.

²⁷ İbn Sîde, *Muhkem*, 1/184; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4/684.

²⁸ Abdullah b. Abdülaziz Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Faslü'l-makâl fi şerhi Kitâbi'l-Emsâl*, thk. İhsan Abbâs - Abdülmecid Âbidîn (Beyrût: Dâru'l-Emâne-Müessesetü'r-Risâle, 1391/1971), 99.

²⁹ Ferâhidî, *Kitabu'l-ayn*, 1/152.

³⁰ Beyit şu şekildedir: ألا قومي أولو نساء عقرى وحلقى / لما لاقى سلمان بن غنم - Bilin ki benim kavmim yüzlerini yaralayan, saçlarını kazıtan kadınlara sahiptir / Selemân b. Ganem kendileriyle karşılaştığı için

³¹ Ezherî, *Tehzîb*, 3/122.

³² Ezherî, *Tehzîb*, 1/206.

için kullanıldığını, temrîz sıygasıyla 'Allah boğazına acı versin ve kısır bıraksın' anlamını nakleder.³³

Cevherî (öl. 400/1009), Ebû Nasr el-Bâhilî'den (öl. 231/846) şaşılan bir durum karşısında 'خمشى عقرى حلقى' denildiği bilgisini ve Asma'nın naklettiği beyti zikreder.³⁴ 'Akrâ-halkâ kelimelerinin iki hastalık ismi olduğunu, ancak "iki eline ve boğazına hastalık isabet etsin/yaralansın" anlamına geldiğini temrîz sıygası ile nakleden Ebû Hilal el Askerî (öl. 400/1009+) bu kelimelerin "قاتله الله ما أعلمه" (Allah canını alsın ne kadar da bilgili!) ve "لعنه الله ما أشجعه" (Allah ona lanet etsin ne kadar da cesur!) gibi hayret edilen bir durum karşısında kullanıldığını da zikretmiştir.³⁵

Rağib el Isfahani (öl. 5/11. Yüzyılın ilk çeyreği) beddua olarak kullanıldığını söyledikten sonra 'kadınların saçlarını kazıyacakları bir musibet başına gelsin' anlamını vermenin yanı sıra zayıf görüş olarak "Allah boğazını kessin" anlamını nakleder.³⁶

İbn Sîde (öl. 458/1066) Ebu'l-Hasen el-Lihyânî'den (öl. 220/835) kelimenin 'أمك تاكل' (Annen senden mahrum kalsın!) sözü ile birlikte 'لا تفعل أمك عقرى' şeklinde kullanımını nakleder, anlamlarının aynı olduğu tahminini dile getirir. İbn Sîde aynı zamanda halkâ kelimesinin "Kocasız kalıp da saçını kazıyasca!" anlamını tercih ettiğini, 'Allah boğazına ağır versin' anlamının zayıf olduğunu, kelime için uğursuz anlamını da doğru bulmadığını söyleyerek³⁷ diğer sözlüklerden farklı olarak tercihlerini bildirmiştir.

Ebû Ubeyd el-Bekrî (öl. 487/1094) ise halkâ kelimesinin "saçı gitsin yani malı yok olsun" anlamına ya da "boğazı yaralansın yani ölsün" anlamına geldiğini bildirir. O, öncekilerden farklı olarak bu iki kelimenin mahzûf bir mevsufun sıfatı olduğunu, mevsuf olarak da 'داهية' kelimesinin takdir edildiğini söyler. Böylece ifadelerin anlamı "Onları, ölümlerine sebep olacak, mallarını yok edecek bir felakete sürükledin/sıkıntıya soktun" şeklinde verilir. Ayrıca o "saçları kazıtıran felaket" anlamına gelmek üzere 'داهية حافظة' kullanımını, bazen de mevsûfu hafzederek yalnızca sıfatı zikretmekle yetinildiğini nakleder.³⁸ Buna göre akrâ-halkâ kelimesi Safiyye'yi niteleyen bir sıfat değil, Safiyye sebebiyle ortaya çıkan durumun büyüklüğünü ve vahametini gösteren iki kelime olarak anlaşılmalıdır.

Meydânî (öl. 518/1124) darb-ı meselleri derleme ve açıklama amacıyla yazdığı eserinde bu ifadelerin helak olma anlamında beddua olduğunu zikrettikten sonra Bâhilî'den şaşılan bir durum karşısında 'خمشى عقرى حلقى' ifadelerinin kullanıldığını bu kelimelerin saç kazıtmak, yaralamak ve tırnakla yaralamak anlamına gelen kelimelerden türemiş olabileceğini söyler. Diğer sözlüklerde de nakledilen beyti ve açıklamasını verdikten sonra 'akrâ kelimesinin yaralı anlamına gelen 'akîr' kelimesinin çoğulu olduğu yönündeki kanaatini dile getirir. Ardından da Leys'in görüşünü nakleder.³⁹

Lisânu'l-Arab, kendi zamanına kadar gelen verileri toplu olarak görebilmek adına önemli bir sözlüktür. İbn Manzur (öl. 711/1311) eserinde gerek genel sözlüklerden gerekse Ğarîbu'l-Hadîs literatüründen yaptığı alıntılarla 'akrâ-halkâ kelimeleri hakkındaki neredeyse tüm ihtimalleri birlikte görebilmemizi sağlar.

³³ Sâhib b. Abbâd, Ebu'l-Kâsım, *el-Muhîr fil-luġa*, thk. Muhammed Osman (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 1/80, 287.

³⁴ Cevherî, *Sihâh*, 4/200.

³⁵ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullah el-Askerî, *Cemheratu'l-emsâl*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim - Abdülmecîd Katamîş (Beyrût: Dâru'l-Cil-Dâru'l-Fikr, 1408/1988), 2/58-59.

³⁶ el-İsfahânî, Râğib, *Mu'cemu müfredâti elfâzi'l-Kur'an*, thk. İbrahim Şemsuddin (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013), 146.

³⁷ İbn Sîde, *el-Muhkem*, 1/184, 3/6.

³⁸ Abdullah b. Abdülaziz Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Faslü'l-makâl fi şerhi Kitâbi'l-Emsâl*, thk. İhsan Abbâs - Abdülmecîd Âbidîn (Beyrût: Dâru'l-Emâne - Müessesetü'r-Risâle, 1391/1971), 99.

³⁹ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed Meydânî en-Neysâbüri, *Mecma'u'l-emsâl*, thk. Muhammed Muh-yiddîn Abdulhamîd (b.y.: Matbaatu's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1374/1955), 2/44-45.

Sîbeveyh, Asmaî, Ebû Ubeyd, Ezherî, İbn Sîde, İbnü'l-Esîr, Zemahşerî gibi dilcilerden nakiller yapan İbn Manzûr, akrâ-halkâ kelimelerinin geçtiği beyiti nakledip anlamını verdikten sonra İbn Cinnî'nin tefsirini verir⁴⁰ ki o şöyle demektedir: "Bir kadının başına büyük bir musibet geldiğinde saçlarını kısaltır, eline iki nalın alıp onunla başına vurarak başını yararlar. Hansâ'nın şu beyti de buna işaret eder:

"فلا وأبيك ما سليت نفسي / بفاحشة أتيت ولا عقوق / ولكني رأيت الصبر خيراً / من النعلين والرأس الحليق"

"Hayır, baban adına yemin olsun ki kendimi teselli etmedim. / İşlediğim bir günahla ya da isyanla. / Fakat ben sabrın daha hayırlı olduğunu anladım. / (Ele alınıp başa vurulan) iki nalından ve saçları kazıtılmış bir baştan." Yani kavmin durumu bir musibetten dolayı saçlarını kazıtan ve kendisini tırnaklarıyla yaralayan kadının durumu gibi oldu. (kavmin başına büyük bir musibet geldi)"⁴¹ İbn Manzûr kelime ile ilgili tüm nakillerin yanı sıra Ebû Ubeyd'den ve İbn Esîr'den dua kalıbında olup gerçekleşmesi kastedilmeyen sözlerden olduğunu nakleder.⁴²

Semîn el Halebî (öl. 756/1355) yaptığı nakillerden sonra gerçekleşmesinin kastedilmediğini hatta yemin-i lağv'e benzediğini bildirir.⁴³ Nevevî (öl. 767/1277) de aynı şekilde "Tüm bunlar kelimenin anlamıdır ancak Araplar bu kelimeyi artık genişletmişler ve hakikî anlamını kastetmeden 'تربت يداه' ve 'قاتله الله' ifadelerinde olduğu gibi kullanır olmuşlardır" derken;⁴⁴ Zebîdî (öl. 1205/1791) ise *Tehzîb*'den yaptığı nakille "eşini kaybedip de başını tıraş edesin anlamında beddua" anlamını verir, anlam genişlemesine işaret etmez.⁴⁵

Tüm bu bilgilerin ardından sözlüklerin; yazılış amaçlarına uygun olarak kelimelerin kök anlamlarına ve çekimlerine yer vermenin yanı sıra bazılarının sonraki dönemde görülen anlam kaymasına ve hakiki anlamının göz ardı edilerek kullanılmasına işaret ettiği ancak diğerlerinin ise yalnızca kök anlamları üzerinde durup anlam genişlemesine yer vermediği görülmektedir.

3.2. Ğarîbu'l-Hadîslerde

Hadisleri doğru anlama ve anlamlandırma çabasının ilk telif örnekleri sayılabilecek Ğarîbu'l-Hadis alanının temel eserleri, hadis tasnif dönemiyle paralel olacak şekilde çok erken dönemde vermeye başlanmıştır. Günümüze ulaşmayan erken dönemde tedvin edilmiş eserlerin varlığı da düşünülünce ilk şerh olarak değerlendirilebilecek bu çalışmaların dilin dinamizmi sebebiyle zorunlu bir ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek yanlış olmamalıdır. Çalışmamızın temel kavramları olan akrâ-halkâ ifadeleri de tüm bu çalışmalarda üzerinde durulan kavramlar olmuştur.

Alanın eserlerinin büyük oranda ortak olarak ifade ettiği şey, akrâ-halkâ ifadesinin tıpkı dildeki "يدك تربت" ifadesinde olduğu gibi dua formunda kullanılmakla birlikte beddua anlamı taşımadığı ve ifadelerin lafzî anlamının kastedilmediği yönündedir.⁴⁶ Ancak bu bilgiyi vermeyen, kök anlamlarını vermekle yetinen eserler de mevcuttur. Mesela Harbî (öl.

⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisân*, 10/72.

⁴¹ İbn Manzûr, *Lisân*, 10/72-73.

⁴² İbn Manzûr, *Lisân*, 4/684.

⁴³ Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-huffâz*, 1/444-445.

⁴⁴ Ebû Zekeriya Muhyiddîn b. Şeref Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-luġât*, tlk. Mustafa Abdulkâdir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1428/2007), 2/466.

⁴⁵ Muhammed Murtazâ el-Huseynî Zebîdî, *Tâcul arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Mustafa Hicâzî (Kuveyt: et-Turâsu'l-Arabî, 1989), 25/194.

⁴⁶ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm Herevî, *Ğarîbu'l-hadîs* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 1/258; Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *Ğarîbu'l-hadîs*, thk. Abdullah el-Cebbûrî (Bağdat: İhyâu't-Turâsi'l-İslâmî, 1977), 1/457; İbnü'l-Cevzî, *Ğarîbu'l-hadîs*, thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acî (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 1/17, 1/236, 2/114.

332 | Şule Yüksel Uysal. 'Akrâ-Halkâ Deyişi Özelinde Hz. Peygamberin Safiyye'ye ...

285/899) kelimelerin kalıbı ile ilgili bilgilerin yanında "Bir günah (veya suç) ile nitelendirildiğinde veya kınanacak bir durum olduğunda kadın için kullanılır. Sanki akrâ bedeninde bir hastalık olsun; halkâ ise boğazına ağrı girsin demektir" diyerek yalnızca lafzî anlamını verir.⁴⁷

Hattâbî (öl. 388/998) ise sözlük anlamlarını verdikten sonra Araplar'ın bir kişinin annesi için *العقر والغز* dediklerini, bununla da 'annesi oğlunu kaybetsin de başını kazıtsın' anlamını kastettiklerini bildirir. Ayrıca o, Veki b. Cerrâh'tan (197/812) nakille halkâ'nın uğursuz; akrâ'nın ise kısır anlamını Halil b. Ahmed'den yaptığı nakille de kelimenin daha çok lafzî anlamlarını aktarmıştır.⁴⁸

Zemaşerî (öl. 538/1144) kelimelerin ilk kullanımına işaret edecek şekilde "Bu iki kelime uğursuzlukla nitelendiği zaman kadın için kullanılan iki sıfattır. Kavmine getirdiği uğursuzluktan dolayı onların saçlarını kazıtır ve kökünü kurutur anlamına gelir" bilgisiyile yetinmiştir.⁴⁹

Kendisinden önceki kaynakları neredeyse eksiksiz bir biçimde özetleyen Kâdî İyâd (öl. 544/1149) naklettiği bilgilerden yalnızca akrâ kelimesinin ses anlamına gelen akîra kelimesinden geldiği yorumuna itiraz etmiş ve bunun uzak bir yorum olduğunu zikretmiş,⁵⁰ anlam genişlemesine işaret etmemiştir.

Anlam genişlemesine işaret etmeyen bir diğer müellif İbnül Esîr (öl. 606/1210) nakillerin ardından farklı olarak "*Şaşırılan bir durum için عقرًا حلقًا* denir. Aynı şekilde sıkıntı verdiğinde ve uğursuz olduğunda kadın için de söylenir. (Beşikte iken) Konuşan çocuğun annesinin akrâ sözü, bu da şaşkınlıktan değil midir?" diyerek ifadelerin şaşkınlık anında söylenmesi yönünde tercih bildirir gibidir.⁵¹

Kütüb-i Sitt'e nin kelimeleri ile ilgili yapılan çağdaş bir çalışmada halkâ için beddua olduğunun zikredilip lafzî anlamları ile yetinilmesi ve başka bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaması⁵² kanaatimizce büyük bir eksiklik. Kaynaklara ulaşmanın ve bilgileri bir arada değerlendirebilmenin büyük ölçüde kolaylaştığı günümüzde yukarıda zikredilen nakillerin ardından müellifin en azından Fuâd Abdalbâkî gibi⁵³ "*Bu duada hakiki mana murad edilmez. Fakat تريت يداه و قاتله الله*" şeklinde bir açıklama yapması beklenirdi.

Lisânu'l-Arab üzerine yapılan çağdaş bir çalışmada, dua yoluyla teaccüb başlığı altında zâhirî anlamı kötü olup da kendisiyle şaşırmanın kastedildiği ifadeler olarak "*تريت يداه، قاتله الله، أرب ما له، عقرى حلقى خمشى، رمى الله عينها بالقدوى، هوت أمه، أخزاه الله، هبلته أمه، ويل لك، عيل ما هو عائله*" gibi on bir farklı ifade⁵⁴ yer almaktadır.⁵⁵ Yalnızca 'akrâ-halkâ ifadesi değil dilde pek çok diğer

⁴⁷ Ebû İshak İbrahim b. İshak el-Harbî, *Ġarîbu'l-hadîs*, thk. Süleyman b. İbrahim b. Muhammed el-Âyir (Cidde: Dâru'l-Medenî, 1985), 3/1000.

⁴⁸ Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed Hattâbî, *Islâhu ġalâtî'l-muhaddisîn*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin (Beyrût: Müessetü'r-Risâle, 1985), 53.

⁴⁹ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî Zemaşerî, *el-Fâik fî ġarîbi'l-hadîs*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim - Ali Muhammed Bîcâvî (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1979), 3/10.

⁵⁰ Ebu'l-Fadl b. Musa el-Yahsûbî Kâdî İyâd, *Meşâriku'l-envâr alâ sıhâhi'l-âsâr fî şerhi ġarîbi'l-hadîs*, tkd. İbrahim Şemsüddîn (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/2012), 1/308.

⁵¹ Mecduddîn Mübârek b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî Ġarîbi'l-Hadis ve'l-Eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmud Muhammed et-Tanâhî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1963), 1/428, 3/272-273.

⁵² Ebû Muâz Târik b. İvadullah, *el-Mu'cemu'l-müfesser li kelimâti ehâdisi kütübî's-sitte* (Kuveyt: Dâru'l-hayr, 2009), 190.

⁵³ Buhârî, *Sahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, 1/534, 2. Dipnot, 3/419, 4. Dipnot,

⁵⁴ İfadelerin lafzî anlamlarından bağımsız olarak şaşkınlık anında bir ünlem olarak kullanıldığı bilinmekle birlikte lafzî tercümelere sırasıyla şöyledir: Elleri toprak göresince!, Allah ona lanet etsin!, Organları yara alsın!, Kısır, saçlarını kazıtmış, yüzünü tırmalayan kadın!, Allah gözüne toprak atsin!, Annesi helak olsun!, Allah onu alçaltsın!, Annesi onu kaybetsin!, Yazıklar olsun!, Galib gelen ona üstün gelsin!.

⁵⁵ Hâtim Osman Yusuf Şemlâvî, *et-Teaccubu's-semâ'î fî mu'cemi Lisâni'l-Arab dirâse nahviyye dilâliyye*, (Nablus: Câmîatu'n-Necâh el-Vataniyye, 2008), 49-70.

kelime gurubu veya cümlenin benzer anlam değişimine uğradığını görmek bakımından bu bilgi önem arz etmektedir.

3.3. Şerhlerde

Peygamberin cevâmiu'l-kelim vasfına sahip olmasının yanı sıra dilin dinamizmi ve İslam topraklarının hızlı bir biçimde genişlemesinin sonucu olarak Müslümanların sayısının artması ilk dönemlerden itibaren hadislerin açıklanması ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyacın sonucunda oluşan şerhlere 'akrâ-halkâ kavramlarının yansımaları önem arz etmektedir. Çünkü asırlar boyunca farklı amaçlarla farklı mezhep ve meşreplere sahip müelliflerin hadisi anlamaya sundukları katkının böyle bir kelime gurubunu açıklamada farklı zenginlikleri barındıracağı tahmin edilebilmektedir.

Şerhlerin hemen hemen hepsinde kelimelerin lafız anlamı kısaca ya da ayrıntılarıyla verilmiş, dil bilginlerinden alıntılar yapılmış genellikle ifadenin zâhirî anlamı kastedilmeden kullanıldığı anlam genişlemesine uğradığı zikredilmiştir.⁵⁶ Anlam genişlemesine işaret eden bu genel ifadelerin yanı sıra bazı şerhler kullanımının gerçek anlamından uzak oluşunu, itibar edilmeyen ve sorumluluk doğurmayan yemin-i lağv'e benzetmişlerdir.⁵⁷

Kelimenin kök anlamının naklinde şerhlerde genelde birbirini destekleyen ya da birbirinden nakiller yapan ifadelerle karşılaşılırken Batalyevsî (öl. 521/1127) saç kısıltmak ile yas arasında bağ kurmamış, saçın giderilmesi yok edilmesi gibi kişinin ölmesi kökünün kazanması anlamı arasında ilişki kurmuş ve ölüm için "حَلَقٌ" kelimesinin kullanıldığını söylemiştir. Ayrıca o daha önceki kaynaklarda rastlanmayan irabî bir takdir yaparak kelimenin "اللهم اجعلها عقرى حلقى" şeklindeki bir cümlenin mefulü olarak mansub olacağını dile getirmiştir.⁵⁸

Neredeyse ortak olarak dillendirilen genel bilgilerin dışında ifadenin anlamının genişlemesi sonucu farklı şekillerde kullanıldığı bildirilmektedir. Buna göre Araplar 'hayret ettiklerinde',⁵⁹ 'bir şeyi yavaş bulduklarında ve daha fazlasını istediklerinde',⁶⁰ 'kendisine öfkelenen durumun büyüklüğüne işaret edilmek istendiğinde',⁶¹ 'duyulan haberin korkunçluğuna

⁵⁶ Örnek olarak bk. İbn Mâce, *Sünen* thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, 2/1021, 3073 numaralı not; Ebû Amr Yusuf b. Abdullah İbn Abdilberr, en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta'i mine'l-meânî ve'l-esânîd*, tk. Muhammed Fellâh (Mağrib: Matbaatu Fadâle, 1402/1982), 8/340; Hüseyin b. Mes'ûd el-Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrût: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403/1983), 7/235; Ebû Abdullah Muhammed b. Ali Ma'zerî, *el-Mu'lim bi fevâidü Müslim*, thk. Muhammed Şâzelî Neyfer (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1992), 2/55; İbnü'l-Cevzî, *Keşfu'l-müşkil min hadîsi's-Sahîhayn*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1418/1997), 2/89; Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, 8/153-154, 10/74, 16/152; Celalüddin Abdurrahman b. Ebu Bekr Suyûtî, *ed-Dîbâc alâ Sahîhi Müslim b. Haccâc*, thk. Ebû İshâk el-Huveynî el-Eserî (Suudî Arabistan: Dâru İbn Affân, 1996), 3/307-308; Ebû Ali Muhammed b. Abdurrahman Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, thk. Abdülvehhâb Abdullatîf (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.) 5/135; Sâatî, *el-Fethur-rabbânî meâ şerhihî Bulûğu'l-emânî* (Mısır: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 13/10-11; Safiyyurrahmân Mübârekfûrî, *Minnetu'l-mun'im fi şerhi Sahîhi Müslim* (Riyad: Dâru's-Selâm, 1420/1999), 2/249; Musa Şahin Laşin, *Fethu'l-mun'im şerhu Sahîhi Müslim* (Kahire: Dâru's-Şurûk, 1422/2002), 5/211-212.

⁵⁷ Bedruddîn Ebû Muhammed Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Ebu'l-Münzir Hâlid b. İbrahim el-Masrî (Riyad: Mektebetü Rüşd, 1420/1999), 1/440; Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-Hakk Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Abdurrahman Muhammed Osmân (Medine-i Münevvere: Mektebetü's-Selefiyye, 1388/1968), 1/325.

⁵⁸ Abdullah b. Muhammed, b. Sîd Batalyevsî, *Müşkilâtu Muvatta-i Mâlik b. Enes*, thk. Taha b. Ali Büserîh et-Tûnusî (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1420/1999), 1/144.

⁵⁹ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Yusuf Kirmânî, *Kevâkibu'd-derârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1401/1981), 8/90; Bedruddîn Ebû Muhammed Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. İdâretu't-Tibâati'l-Müniriyye (Beyrût: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, ts.) 9/197; el-Gamrî, *Fethu'l-Mennân*, 7/255.

⁶⁰ Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed Hattâbî, *A'lâmu'l-hadîs fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Saîd b. Abdurrahman Âli Suûd (Mekke-i Mükerrreme: Câmiatu Ümmü'l-Kurâ, 1409/1988), 861.

⁶¹ Ebu'l-Ferac Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *Keşfu'l-müşkil min hadîsi Sahîhayn*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1418/1997), 2/294.

ve duyulan şeye inanamamaya işaret etmek üzere',⁶² 'telattuf yoluyla (merhamet/nezaket ifadesi olarak)'⁶³ akrâ-halkâ ifadelerini kullanmaktadır.

İbn Hacer ise 'bazen şaşkınlık, bazen azarlama ya da korkutma ya da beğenme gibi durumlarda sözü desteklemek için kullanılan bir ifade' olduğu yönünde görüş bildirir.⁶⁴ Diğer şerhlerde görülmeyen farklı bir bilgi ise bu ifadelerin kadınlara yönelik olarak kullanılması yerine aslında kadınların bunları kendileri için kullandığı yönündedir.⁶⁵

Kâdî İyâd farklı bir hadisin şerh ederken "Rasûlullah (as.)'ın sövmesi ya da beddua etmesi; gerçekleşsin diye değil ancak gerçekleşmesi kastedilmeden, hakikatine niyet edilmeden Arapların âdetlerinde olduğu üzere sözü desteklemek, sıkıntı anında kelamı birbirine bağlamak ve kızgınlığı vurgulamak için kullanılan 'akrâ-halkâ', 'teribet yeminuke' gibi sözler olabilir." diyerek⁶⁶ ifadelerin lafzî anlamı kastedilmeden kullanılmasına dikkat çekmektedir.

Şerhlerin hemen hemen hepsi ortak olarak aynı şeyi söylerken bazı şerhlerde ifadelerin olumsuz lafzî anlamına bağlı kalarak farklı sonuçlara ulaşıldığı da göze çarpmaktadır. Örneğin Kurtubî (öl. 656/1258) eserinin bir yerinde bu sözlerin gerçek manaları kastedilmeden Araplar arasında kullanılan gelen sözler olduğunu, Arapların bunlarla sözlerini birbirine bağladıklarını ve Rasûlullah'ın Safiyye sebebiyle (Mekke'de) alikonmanın kendisine yaşatacağı sıkıntıya işaret etmek üzere böyle bir cevap verdiğini söylerken⁶⁷ bir başka yerde neredeyse bu sözlerinin tam aksi yönünde bir yorum yapmaktadır. Rasûlullah'ın Âişe'ye Hac'da âdet gördüğünde söylediği sözü açıklarken "Bu söz, Âişe'yi teselli etmek ve ona yakınlık göstermektir ve onun Âişe'ye meyline ve sevgisine işaretidir. Kendisine yakınlık duyulan ve kendisinden razı olunan ile kendisine 'akrâ-halkâ denen arasında ne kadar da (büyük) fark vardır?!" diyerek⁶⁸ okuyamı hayrette bırakacak bir yorumu dile getirebilmiştir.

İbn Hacer bu yoruma itirazını şöyle dile getirir: "Kurtubî ve başkaları Rasûlullah'ın Safiyye'ye bu sözü söylemesi ile hacc esnasında hayız gördüğünde Safiyye'nin aksine Âişe'ye duyduğu sevgi ve meyilden dolayı ona söylediği 'Bu Allah'ın Ademin kızlarına yazdığı bir yazıdır' sözü arasında ne kadar da büyük bir fark olduğunu söylerler. Ben de derim ki "Bu sözde Safiyye'nin Peygamberimizin yanında değerinin düşük olduğuna işaret yoktur. Fakat makamın değişikliğine göre kelam da değişiklik gösterir. Rasûlullah (s.a.v.) Âişe bazı Hac görevlerini yerine getiremediğinden dolayı üzgün ve ağlıyorken onun yanına girmişti de onu teselli etmişti. Oysa Safiyye'den bir erkeğin hanımından isteyebileceği şeyi istemişti de bu engel ortaya çıkmıştı. Bu durumda Rasûlullah'ın söylediği sözler her iki hanımına da uygun düşmüştü."⁶⁹ İbn Hacer'den başka Zürkânî (öl. 1122/1710) de "Bu söyleyişte Safiyye'nin konununun düşük olduğuna bir işaret yoktur. Çünkü tüm bunlar bu iki kelimenin aslının anlamlarıdır. Daha sonra Araplar hakiki anlamını kast etmeden anlamını genişleterek kullanır olmuştur" diyerek Kurtubî'nin görüşüne katılmadığını ifade eder.⁷⁰ Çağdaş şârihlerden Gamrî de Kurtubî'nin yorumu ve İbn Hacer'in eleştirisini verdikten sonra "Ben de derim ki; Rasul'un Safiyye'ye söylediği bu söz alışkın oldukları, dilde kullanılagelen, hakikati kastedilmeden söylenen bir söz haline gelmiştir"⁷¹ diyerek sözün azarlama ya da kızmaya buna bağlı olarak da

⁶² Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-mefâtih şerhu Mişkâti'l-Mesâbih* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001), 5/572.

⁶³ Ebu'l-Abbâs Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Bulak: Matbaatu'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1305), 9/96.

⁶⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Hedyu's-sârî*, thk. Abdulkâdir Şeybe el-Hamed (Riyad, 1421/2001), 97.

⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, *Keşfu'l-müskil*, 4/249.

⁶⁶ Kâdî İyâd, Ebu'l-Fadl Yahsûbî, *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.) 2/196-197.

⁶⁷ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer el-Kurtubî, *el-Müfhim limâ üşkile min telhîsi kitâbi Müslim*, thk. Muhyiddîn Dîb Müstû vd. (Beyrût: Dâru İbn Kesîr-Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1996/1417), 3/315.

⁶⁸ Kurtubî, *el-Müfhim*, 3/305.

⁶⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/589-590.

⁷⁰ Muhammed b. Abdalbâkî Zürkânî, Muhammed, *Şerhu'l-Muvatta* (b.y.: Matbaa-i Hayriyye, ts.), 2/266-267.

⁷¹ el-Gamrî, *Fethu'l-Mennân*, 7/255.

Safiyye'nin konumuna işaret etmediğini ifade etmektedir. Zürcânî ve Ğamrî'nin eleştirilerinden farklı olarak İbn Hacer'in eleştirisinde ifadelerin anlamı ile ilgili bir kapalılığın hissedildiği, iki ayrı makama işaret ederken kelimelerin lafzî anlamındaki olumsuzluktan etkilendiği söylenebilir.

Kurtubî'nin yorumunu destekleyen bir başka yorum da Zerkeşî'ye (öl. 794/1392) aittir. O, eserinde Hz. Âişe'nin kırk özelliği başlıklı bir bölüme yer vermiş, bunların onuncusu olarak da Onu sevmenin herkese vacip oluşunu zikretmiştir. Bu maddede Rasûlullah'ın kızı Fatıma'ya Âişe'yi sevmesini tavsiye ettiği haberi naklettikten sonra Zerkeşî şöyle devam eder: "Bu emrin zâhiri vücûbu gerektirir. Hz. Âişe hayız olduğunda Hz. Peygamber'in: 'Bu Allah'ın Adem'in kızlarına yazdığı bir şeydir' derken Hz. Safiyye hayız olduğunda 'akrâ-halkâ! Bizi bekletecek mi?' demesini ve ikisinin konumları arasındaki büyük farkı bir düşünün..."⁷²

İbn Battal (öl. 449/1057) bu ifadelerin hakikatinin gerçekleşmesi istenmeyen sözlerden olduğunu ve örneklerinin de çok olduğunu⁷³ bu konuda ayrı bir bab oluşturulduğu için "Edeb" kitabında ayrıntılı olarak inceleyeceğini söyler⁷⁴ ancak tercihte bulunmadan dilcilerden nakiller yapmakla yetinir.⁷⁵ Onun şerhinin ilginç tarafı bu ifadelerin zâhirî anlamından farklı olarak kullanıldığını ifade etmesine rağmen bu kelimeleri azarlama olarak yorumlayıp buradan da fikhî bir hüküm çıkarması olmuştur. Fikhî bir şerhi tercih eden çağdaş şarih el-Adevî eserinde muhtemelen ahkam ile doğrudan ilgili olmadığından kelimeleri açıklamaya ihtiyaç duymaz iken⁷⁶ İbn Battal, "bu ifadede erkeğin kendisi sebebiyle insanların meşgul edilmesinden (geciktirilmesinden) dolayı eşini azarlamasının cevazına delil vardır. Nitekim Ebû Bekir de gerdanlığı ile ilgili olayda Âişe'yi azarlamıştır" diyerek⁷⁷ fikhî hükme çıkaran tek şârihtir.

Özellikle dikkat çekilmesi gereken bir başka yorum ise Dâvûdî'nin (öl. 402/1011) yorumudur.⁷⁸ O "kendisiyle hoşlanmayacağı şekilde konuştuğu için Rasûlullah (as.) bu sözleriyle Safiyye'ye dili uzun demeyi murad etmiştir. Bu ifade sözün kendisinden çıktığı boğaz kelimesinden alınmıştır" şeklinde yorum yapmış, Sahîh'in bir diğer şârihi de 'doğru olan görüş budur' diyerek yorumu onaylamıştır.⁷⁹ Oysa ki bize ulaşan rivayetlere göre Safiyye'nin Peygamberimiz ile konuşmasında sınırları aştığına ya da nezaketsiz bir üsluba işaret eden herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Zikredilen bu farklı yorumların yanında ifadelerin anlamının genişlediğinin sayısız otorite tarafından zikredilmesine rağmen Sindî (öl. 1138/1726) de bu ifadelerin bir tür azarlama ve kınama anlamı içerdiğini düşünmüş olmalı ki bu içeriğe uygun bir yorum yapmaktadır. O, "Sanki Rasûlullah (as.) Safiyye'nin kendisinden kaynaklı bir ihmalle ifâza tavafını geciktirdiğini zannetti ve bu yüzden onun bu sertliği ve baskıyı hak ettiğini düşünmüştü",⁸⁰

⁷² Zerkeşî, Ebû Abdullah Muhammed b. Bahadır, *Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, çev. Bün-yamin Erul (Ankara: Otto, 2016), 138.

⁷³ İbn Battal, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 3/397.

⁷⁴ İbn Battal, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 4/252-253.

⁷⁵ İbn Battal, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 4/230.

⁷⁶ Safâ Davvî Ahmed el-Adevî, *İhdâu'd-dibâce bi şerhi Sünen-i İbn Mâce* (Bahreyn: Dâru'l-Yakîn, 2001), 4/280-282.

⁷⁷ İbn Battal, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 4/428.

⁷⁸ Dâvûdî, muhtemelen; günümüze ulaşmayan *en-Nasîha fî şerhi'l-Buhârî* isimli eserin müellifi Ebû Ca'fer Ahmed b. Nasr ed-Dâvûdî'dir. Geniş bilgi için bk. Kallek Cengiz, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/50-51. (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

⁷⁹ Kufeyrî, Şemsüddîn. *et-Telvîh ilâ ma'rifeti'l-Câmi'i's-Sahîh*. 2/14b (13 Ocak 2020). Kufeyrî'nin bu şerhinin tam bir yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde Mahmud Paşa 78, 90 ve 91 numaralarda kayıtlı bulunmaktadır. Şerhin tanıtımı ile ilgili olarak bkz. Hasan Yerkazan "Şemsüddîn el-Kufeyrî ve et-Telvîh Adlı Sahîh-i Buhârî Şerhi" *Diyanet İlmî Dergi* 55 (2019): 1065-1084.

⁸⁰ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî bi hâşiyeti's-Sindî* (Mısır: Mültekâ Ehli'l-Eser, 1888), 1/209.

"yoksa hayızlı olmayı yermek için değil. Yine de en doğrusunu Allah bilir"⁸¹ diyerek sözlerin azarlama ya da kınama anlamında olduğuna dair kanaatine işaret etmiştir.

4. Türkçe Çeviri ve Şerhlerdeki Karşılığı

Bilindiği üzere çeviri yalnızca gramer kurallarını gözeterek bir dildeki kelimelerin anlamının hedef dile aktarılmasından ibaret bir eylem değildir. Doğru çeviri, her iki dili iyi bilmenin yanı sıra dilin ait olduğu kültürü bilmeyi de gerektirmektedir.⁸² Hadislerin doğru çevirisi söz konusu olduğunda gözetilmesi gereken ilkelerden biri de deyimlerin tam karşılığının bulunması ve esbâb-ı vürûdun dikkate alınmasıdır.⁸³

Çevirinin bizzat kendisinin metni ne kadar temsil ettiği, çevirmenin metne müdahalesi gibi konular önemli tartışma konuları olarak varlığını sürdürürken çevirinin konusu dini metinler olduğunda tartışma haklı olarak daha farklı boyutlara ulaşmaktadır. Uzun zamandır devam eden klasik hadis metinlerinin tercümelerinin pek çok sorunu bünyesinde barındırdığı bilinmekte, konu ile ilgili çözüm odaklı çalışmalar yapılagelmektedir.⁸⁴ Ancak buna rağmen hadislerin çevirisi hala hassasiyetle ele alınması gereken önemli bir alan olarak önümüzde durmaktadır. 'Akrâ-halkâ kelimelerinin çevirileri de çevirilerle ilgili problemlerle noktalara işaret edebilecek önemli bir örneklik oluşturmaktadır. Kelimelerin gerek çevirileri gerekse Türkçe şerhlerdeki açıklamaları kavramla ilgili ortak bir anlama biçiminin olmadığını ortaya koymakta, çevirmene bağlı olarak birbirinden çok farklı tercihler göze çarpmaktadır.

4.1. Lafza Bağlı Çeviri

Çevirilerde kelimelerin sözlük anlamlarının esas alındığı ve buna bağlı olarak beddua içeriklerinin yer aldığı lafzî tercümelemler, diğer çevirilere oranla fazlaca tercih edildiği görülmektedir. Bu tercihin sebeplerinden biri, çeviriye esas olan metnin dinî bir metin olması buna bağlı olarak da lafzî anlamdan uzaklaşmamanın ihtiyata uygunluğu düşüncesi olabilir.

Cumhuriyet döneminin en önemli çalışmalarından *Tecrîd-i Sarîh* tercümesinde Ahmed Naim lafızların ilişkili olduğu uğursuzluk anlamını tercih etmiştir. O ifadeyi "Ey şeâmeti halkın hareketini durduran kadın!" şeklinde çevirmiş⁸⁵ ancak çevirinin hemen yanına dipnot düşüp konu ile ilgili uzun açıklamalar yapmıştır. İfade ile aslında lafzın delalet ettiği mananın kastedilmediği Nevevî'den de nakiller yapılarak ifade edilmiştir. Ancak açıklamaların sonunda Dâvûdî'nin Safiyye'nin uzun dilli olması sebebiyle Rasûlullah'ın bu ifadeleri kullandığı yorumu eleştirilmeden verilmiştir.⁸⁶ Şerhte lafzî anlamları kastedilmez denmesine rağmen tercümede şeâmet kelimesinin kullanılması düşündürücüdür.

⁸¹ Sindî, *Sünenu İbn Mâce bi şerhi'l-İmâm Hüseyin el-Hanefî Maruf es-Sindî*, thk. Şeyh Halil Me'mûn eş-Şîha (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1416/1996), 3/495.

⁸² Cemal Ağırman, "Tecrîd-i Sarîh'in İlk Üç Cildi Bağlamında Ahmed Naîm'in Çeviri Metodu, Şerhçiliği, Kaynak Kullanımı ve Bazı Görüşleri", *Marife* 5/2 (Güz 2005), 125-151, 126.

⁸³ Nebi Bozkurt, "Hadislerin Tercüme ve Yorumlarında Uyulması Gereken Kurallar" *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11-12 (1993-1994) 211-281, 269-270.

⁸⁴ İlgili çalışmalardan bazıları için bk. Bünyamin Erul, "Temel Hadis Kaynaklarının Çevirileri Üzerine Bir Kritik", *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü* (Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2008), 212-237; Nuri Tuğlu, "Konyalı Mehmet Vehbi Efendi ve Sahîh-i Buhârî Tercümesi Üzerine Muhtasar Bir Değerlendirme", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2 (Güz 2017), 35-52; Mehmet Ali Çalgan, "Hadislerin Tercüme ve Yorumunda Dikkat Edilmesi Gereken Esaslar ve Sık Rastlanan Hatalar", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/40 (2019): 517-551.

⁸⁵ Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdidi Sarîh Tercemesi*, çev. Ahmed Naim – Kamil Miras (Ankara: DİB Yayınları, 1976), 6/90.

⁸⁶ Zebîdî, *Tecdidi Sarîh*, 6/90-91, 1 nolu dipnot.

Ahmed Naim'in dışındaki çevirmenlerin lafza bağlı tercümelerinde de hastalık, uğursuzluk, kısır olmak anlamları ön plana çıkmaktadır. "Kısır, belalı kadın!",⁸⁷ "Hay kesici ve kökten kazıyıcı kadın!",⁸⁸ "Hay boğazına acı saplanasınca! Hay kökü kesilesice!",⁸⁹ "Vücudunun rahatsızlığıyla boğazı tutulan kadın (veya boğazın tutulsun)"⁹⁰ ifadeleri Türk okur için uygun bulunan çevirilerdir.

Haydar Hatiboğlu ise kelimeleri "(Yahudi olan kavmine) uğursuzluk getiren kadın!" şeklinde tercüme etmiştir.⁹¹ Kelimelerin çevirisinde uğursuz kelimesini kullanan Hatiboğlu şerhte tercihini şöyle açıklar:

"Halkın Medine'ye hareketinin gecikmesine sebep olduğu gerekçesiyle Safiyye hakkında uğursuzluk anlamını ifade eden bu kelimeler kullanılmıştır. Ben acizane bu yorumu uygun görmüyorum. Çünkü Hz. Safiyye ifâda tavafını ifa etmiş, sonra âdet görmüştü ve halkın hareketinin gecikmesine sebebiyet vermemişti. Rasul-ü Ekrem'in de uğursuzluk anlamında bu kelimeleri kullanmış olma ihtimali bence uzaktır. Bu nedenle bence Hz. Safiyye'nin Yahudi olan kavmi için uğurlu olmadığı manasını tercih etmek daha uygundur. Bilindiği gibi Hz. Safiyye, Hayber Yahudilerinin eşrafından idi ve Hayber'in fetih günü esir alınarak bilahare Rasul-ü Ekrem'in zevceleri arasında yer almak şerefine mazhar olmuştu. Bu itibarla kavmi için uğurlu olmayışı manası düşünülebilir. Allah en iyi bilendir."⁹²

Zerkeşî'nin *el-İcâbe* eserinin tercümesinde söz konusu ifadeleri "Uğursuz!" şeklinde tercüme eden Bünyamin Erul, kelimenin anlamı ile ilgili olarak dipnotta Zemahşerî'nin kelimeye verdiği anlamı nakleder. Ancak sonraki notunda "*Daha önce geçtiği gibi, uğursuzluğun her çeşidine karşı olan Hz. Peygamberin, eşi Safiyye'nin tabîi bir hali dolayısıyla böyle bir ifade kullanmış olabileceğine ihtimal vermiyoruz.*" Demektedir.⁹³ Böylece o kelimenin lafzına bağlı bir anlamı tercih etmiş ancak Peygamberin bu sözü eşine söylemiş olma ihtimalini uzak görmüştür.

Erul hadislerin yanlış tercümesini konu alan çalışmasında "lafzî/harfî çeviri" başlığı altında "Hay kesici ve kökten kazıyan kadın!" çevirisini yanlış çeviriye örnek vermiş, doğru tercüme olarak "nasipsiz, kısmetsiz (Safiyye)" çevirisini önermiştir.⁹⁴ Kanaatimizce teklif edilen çeviri de olumsuz anlam içermektedir ve doğru olmamalıdır. Erul, aynı çalışmanın ilerleyen bölümünde âdet olduğu için ağlayan Âişe'ye yönelik olarak Rasûlullah'ın kullandığı "يا هنتاه" ifadesinin "Ya ahmak!" şeklinde çevrilmesinin doğru olmadığını, Rasûlullah'ın hiçbir kursuru yokken eşine "Vay ahmak!" demesinin hem dil, hem de Rasûl-i Ekrem'in ahlakı bakımından uygun olamayacağını bildirir.⁹⁵ Kanaatimizce Erul'un bu konudaki yorumları yerindedir ancak aynı yorumlar Safiyye için de geçerli olmalıdır. Çünkü her iki sözün söylenmesine sebep olan iki olay da birbirine benzemektedir ve ikisinde de insanın müdahalesi olmayan bir durum söz konusudur.

⁸⁷ Dağıstânî, Ömer Ziyaeddin, *Zübdetü'l-Buhârî*, sad. A. Fikri Yavuz, thk. Osman Zeki Soyyiğit (İstanbul: Hisar Yayınları, trs), 251. Dağıstânî'nin bu tercümesi ile ilgili olarak A. Fikri Yavuz ve Osman Zeki Soyyiğit herhangi bir not düşmemiştir.

⁸⁸ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken, 1987), 4/1663, 1669. Sofuoğlu aynı ifadeleri Edeb kitabında çevirmeden latinize etmiş, dipnotta ise ifadelerin lafzî anlamlarını verdikten sonra "Araplar bunları da kendi manalarına kullanmayıp mutlak olarak rastgele söylerler" demektedir. 13/6118.

⁸⁹ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman Dârimî, *Sünen-i Dârimî*, thk. çev. ve şerh Abdullah Aydınlı (İstanbul: Madve, 1996), 4/232.

⁹⁰ Muhammed Fuad Abdülbâkî *el-Lülü' ve'l-mercân*, çev. İsmail Kaya - İsmail Hakki Uca (İstanbul: Merve Yayın-Dağıtım, ts), 2/104.

⁹¹ İbn Mace, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, çev. ve şerh Haydar Hatiboğlu (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1983), 8/355.

⁹² İbn Mace, *Sünen ve Tercemesi*, 8/355-356.

⁹³ Zerkeşî, *Hz. Âişe'nin Sahabiye Yöneltiği Eleştiriler*, 138, 72 ve 73. Dipnotlar.

⁹⁴ Erul, "Hadis Kaynaklarının Çevirileri", 224.

⁹⁵ Erul, "Hadis Kaynaklarının Çevirileri", 229.

4.2. Deyimsel İfade Olarak Çeviri

Klasik kaynakların verdiği bilgiler doğrultusunda kelime grubunun her ne kadar lafzî anlamları olumsuz olsa da Arapların sözü birbirine bağlamak, dikkat çekmek ya da teşvik etmek üzere anlamını genişleterek kullandıkları bilgisinin bazı çevirilere yansıdığı görülebilmektedir. Bu ifadelerin; "Allah hayrını versin!"⁹⁶ ya da "Hay Allah hayrını versin!"⁹⁷ şeklindeki tercümesi lafzî anlamından uzak ve deyimsel kullanışı karşılayabilir bir çeviridir.

4.3. Ünlem İfadesi Olarak Çeviri

Akrâ-halkâ ifadesinin şaşırılan bir durumda söylendiği bilgisi ise çeviriye "Haydaaa!" şeklinde yansıtılmıştır.⁹⁸ Bu çeviriye tercih edenlerden Hayati Yılmaz, "sözlükte 'Allah onu keşip helak etsin, onu kısır bıraksın; Allah onun boğazına dokunup hastalandırsın!' manalarında olmakla beraber, Araplar bunları da kendi manalarına kullanmayıp mutlak olarak rastgele söylerler. Türkçemizde, beklenmedik bir durumla karşılaşıldığında şaşkınlık ifadesi olarak 'bu da nereden çıktı şimdi' manasında gelmek üzere 'haydaaa', 'hoppalaaa' vs. şeklinde söylenen kelimeler gibi kullanılmaktadır" şeklinde açıklamaktadır.⁹⁹

4.4. Klasik Kaynaklarda Karşılığı Bulunmayan Çeviri

'Akrâ-halkâ ifadelerinin lafzî anlamları ile ilgili olarak klasik kaynaklarda kelimelerin kök anlamlarından yola çıkılarak verilen pek çok anlam bulunmaktadır. Buna bağlı olarak serhlerde ve çevirilerde bir zenginliğin görülmesi anlaşılabilir bir durumdur. Ancak klasik kaynaklarda karşılığı bulunamayan "Hayız veya hasta mı oldun?" çevirisi ilginç bir tercih olmalıdır. Hadisin metninde iki kelime arasında geçen "و" harfini de çeviriye yansıtan Zekeriya Yıldız'ın¹⁰⁰ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin çevirmenlerinden biri olması ve ifadelerin orada "Allah hayrını versin" şeklinde çevrilmesi¹⁰¹ ise dikkat çeken bir başka durumdur.

4.5. Çeviride İstikrarsızlık

Safiyye hadisi dışındaki hadislerde geçen 'halkâ' ifadeleri de bir defasında lafzî çeviri ile diğerinde deyimsel bir ifade olarak çevrilmiştir. Aynı ifade aynı çevirmenler tarafından bir defa 'vay başıma gelenler!' şeklinde bir başka yerde 'boğazı tıkanası!' şeklinde çevrilmiştir.¹⁰² Müslim'in tercümesinde ise Safiyye hadisinde 'Allah hayrını versin' şeklinde çevrilen ifade çocukken konuşanların bildirildiği hadiste aynı çevirmen tarafından 'boğazı tıkanası' şeklinde çevrilmiştir.¹⁰³ Bu durum çevirmenlerin ifadeler ile ilgili net bir tercihlerinin olmadığına işaret olarak yorumlanabilir.

4.6. Çeviriden Kaçınma

Söz konusu ifadelerin bazı klasik kaynakların tercümelerinde hiçbir biçimde çeviriye yansıtılmadığı da görülmüştür. Kanaatimizce bunda, ifadelerin deyimsel bir anlam içermesi sebebiyle anlamının kolayca bilinmemesi ile lafzî anlamlarının olumsuz manalar içermesinden ötürü Peygamber'in Safiyye'ye yönelik olarak söylediği bu sözlere anlam vermekte zorluk yaşanması etkili olmuş olabilir.

⁹⁶ Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, çev. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Sönmez, ts.) 4/404; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, çev. Hüseyin Yıldız vd. (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2014), 8/673, 675, 676.

⁹⁷ Nevevî, Ebû Zekeriya Yahya b. Şeref, *Müslim Şerhi el-Minhâc ve Sahih-i Müslim*, çev. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Karınca & Polen Yayınları 2013), 6/622.

⁹⁸ Abdullah Feyzi Kocaer, *Sahih-i Buhârî Muhtasar-ı Tecrid-i Sarîh* (İstanbul: Hüner Yayınları, 2003), s. 224; Hayati Yılmaz, *Sakarya İlitam Hadis Metinleri 2 Ders Kitabı* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2013), 10. Ünite, 20.

⁹⁹ Hayati Yılmaz, *Hadis Metinleri*, 10. Ünite, 18.

¹⁰⁰ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, çev. Zekeriya Yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2011), 4/308.

¹⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, çev. Zekeriya Yıldız vd., 8/673, 675, 676.

¹⁰² Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, çev. Hüseyin Yıldız vd. (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015), 2/456, 7/454.

¹⁰³ Müslim, *Sahih-i Müslim Şerhi*, çev. Ahmed Davudoğlu, 10/488.

Harun Yıldırım Hac bahsindeki geçen ifadeleri hiçbir şekilde çeviriye yansıtmamış, Edeb kitabında ise sadece latinize etmiş, dipnotta ise "Bu kelime Kureyş dilinde 'boğazın sancılınsın, bedenin yaralansın' manalarına gelir" şeklinde bir açıklama yapmıştır.¹⁰⁴

Hemen hepsi aynı çağın çevirileri olan farklı örneklerde ifadeler için birbirinden çok farklı tercihler görülebilmekte, bu da kelimenin anlamı ile ilgili yaygın bir tercihin olmadığını ortaya koymaktadır.

Gerek sözlükler gerekse Garîbu'l-Hadis türü eserlerin verdiği bilgilerden yola çıkarak söz konusu ifadeler için Safiyye'nin ve buna bağlı olarak Hz. Peygamberin töhmet altında kalmayacağı bir çeviri tercihi zorunlu görünmektedir. Bizim tercihimiz; kelimelere anlam verirken yaralama, öldürme, uğursuzluk veya buna bağlı olarak saç kazıtma gibi lafzî anlamların kullanımına hiçbir şekilde ihtiyaç olmadığı yönündedir. Ancak kelimelerin kökünde bulunan bu olumsuz anlamlar mutlaka kullanılmalı ise Safiyye'ye değil; yaşanan olaya yönlendirilmelidir. Müminlerin annesine uğursuzluk nisbeti yerine ifadeler bir ünlem ifadesi olarak çevrilmelidir. Kanaatimizce ifadelerin en doğru çevirisi 'Vay başımıza gelene!', 'Şimdi yandık!', 'Aman Allahım!' şeklinde olabilir. Bu ifadeler, hem şaşkınlık, korku ve dehşet gibi anlamları içerdiğinden ünlem vurgusu verilebilecek, hem de yaşanan olayın kadının yas tutmasını gerektiren ölüm gibi büyük bir olaya benzediğine işaret edebilecektir. Ancak burada hayret edilen ve endişelenilen büyük olay Safiyye'nin adet görmesi değil, bu sebeple tüm Müslümanların zorunlu olarak Mekke'de bir miktar daha kalmaları ihtimalidir. Çünkü kanaatimizce Hz. Peygamber kendisini kaygılandıran bu ihtimalden dolayı bu sözleri söylemiştir.

Önerdiğimiz bu çevirinin kullanılması; kaynakların desteklediği ve dilin imkân verdiği bir çeviri olmasının yanı sıra Safiyye annemizden uğursuzluk töhmetini kaldırması, özel halleri ile ilgili olarak kadınların sıkıntıya sokulmaması ve Peygamberin hanımlarla iletişim üslubunu doğru bir biçimde ortaya konması bakımından elzem görünmektedir.

Sonuç

'Akrâ-halkâ ifadelerinin Türkçe karşılıkları ve bazı şerhlerdeki olumsuz anlam vurgusu ve çeşitlilikten yola çıkılarak yapılan bu çalışma, hadisleri anlama ve anlamlandırmanın zorluğunu göstermesinin yanı sıra şu sonuçlara da ulaşmıştır:

Hz. Peygamber'in yalnızca Safiyye için kullandığı 'akrâ-halkâ ifadesi kök anlamları itibariyle ölmek, kısır olmak, yaralanmak gibi olumsuz anlamları barındırmaktadır. Kelimelerin ölüm, yas, uğursuzluk gibi durumlarda kullanıldığı sözlüklerde zikredilmekle birlikte daha sonra anlam genişlemesine uğramış ve bazı diğer ifadeler gibi gerçek anlamıyla ilişkisi tamamen kopmuştur.

Bu sözün söylenme sebebi Hz. Peygamberin, adetli olmasından dolayı Safiyye'nin farz tavafı yapmadığını zannetmesidir. Oysa aynı durum sebebiyle Umre yapamayan Hz. Âişe'yi teselli eden, umresini telafi için Hac dönüşü ona alternatif çözüm üreten yine Hz. Peygamber'dir. Onun bir eşine bu tür çözümler sunarken, müminleri sıkıntıya sokacağı zannıyla kederli olan Safiyye'ye 'uğursuz' demesi, bir taraftan Peygamberin üslubu ile diğer taraftan sünnetin diğer verileriyle çatıştığından imkânsızdır. Buna imkân tanınması, Peygamber üzerine basarak söylediği "Uğursuzluk yoktur." sözünü kendisinin işlevsiz kılması anlamına gelecektir. Bizce Hz. Peygamberin kurak anlamına gelen 'akira ismiyle anılan bir toprak parçasının adını bile yeşillik anlamına gelen hadıra kelimesi ile değiştirmesi de, lafzî anlamını kastederek eşine 'akrâ deme ihtimalini yok etmektedir.

Müdahale imkânı olmayan bir durum ile ilgili olarak Peygamberin dilinden Peygamberin eşine uğursuzluk isnadı, dil bakımından yanlış olduğu gibi Peygamberin ahlakı, İslam'ın kadına verdiği değer ve sünnetin evrensel yönü bakımından da telafisi imkânsız sonuçları be-

¹⁰⁴ Buhârî, *Sahih-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, çev. Harun Yıldırım (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2010), 3/101, 9/343-344.

rabesinde getirecektir. Hayatı boyunca İslam'ın kadına verdiği değeri yaşantısıyla ortaya koyan Peygamber'in, vefatına yakın bir zamanda Hac gibi özel bir ibadet sonrasında, Allah'ın Adem'in kızlarına yazdığı bir yazgı sebebiyle her zaman koruduğu eşine uğursuz diyebilmesi değil üsve-i hasene olan rahmet peygamberine; hakkaniyet sahibi mümin bir erkeğe bile yakışmayacak bir tavidir.

Gerek sözlük ve şerhlerin verdiği ortak bilgiler gerekse fıkıhı bab başlıklarında saklı olan Buhârî'nin bu konuyu Edeb kitabında zikretmesi ifadelerin olumsuz anlamı olmadığını net olarak ortaya koymaktadır. Ancak aradan geçen zaman ve farklı kültürlerin etkisi bazı şârihleri ve pek çok çevirmeni olumsuz anlamlara yöneltmiştir. Oysa ki ifadeler Safiyye'nin tavafı yapamayışının sonucunda yaşanacağı zannedilen olayın büyüklüğüne ve vahametine işaret etmektedir ve Hac gibi çok yönlü bir ibadeti ve binlerce Müslümanı idare eden Peygamberin karşılaştığını zannettiği büyük bir sıkıntıyla ilgili olarak haklı endişesinin veciz bir üslupla ortaya konuşundan başka bir şey değildir.

Genelde tercüme, özelde de dini metinlerin tercümesi bilimsel etik ilkelerinin gözetilmesinin yanı sıra daha özel bir hassasiyeti zorunlu kılmaktadır. Yalnızca bu ifadelerin değil, dilin dinamizmi sonucunda anlam daralmasına, genişlemesine ve kaymasına uğrayan tüm kelimelerin, deyimsel ifadelerin, atasözlerinin ve garip kelimelerin hadisleri anlamlandırırken daha özel bir çaba ile ele alınması elzemdir. Çünkü bu tür ifadeler bir taraftan dilin gücünü ve zenginliğini ortaya koyan alanlar olması bakımından diğer yandan ise Peygamberin bu zengin birikimi yoğun olarak kullanmış olması bakımından önem arz etmektedir. Yüzeysel bir dil bilgisi ile elde edilemeyecek bu zenginliğin hadis tercümelerine yansımaları Hz. Peygamberi ve onun yolunu doğru tanımanın birinci adımıdır.

Hadislerin doğru anlaşılabilmesi için bir taraftan Garîbu'l-Hadis literatürünün aktif bir biçimde kullanılması diğer yandan hadiste geçen kelimelerin özellikle de Peygamberin yaşadığı dönemdeki anlamının izinin sürülmesi zorunludur. Çünkü dilin dinamizmi farklı dönemlerde kelimelerin farklı anlamlarda kullanılmasını doğal olarak beraberinde getirmektedir.

Makalenin ulaştığı sonuçlardan biri de hadis tercümelerinde yalnızca dil bilgisi ile yetinilmemesi, hadis ilminde belli bir altyapıya sahip olmayan, hadis usulünden, sebep-i vurûd'dan ve bir Peygamber tasavvurundan bîhaber olan kişilerin bu işten uzak durması zorunluluğudur. Tercümenin Arap olmayanların Peygamber tasavvurunun oluşumunda gördüğü işlevden dolayı dini metinlerin tercümesinde gerek ilgili kurumlara gerekse yayınevlerine büyük görevler düşmektedir.

Sahih din anlayışı ile Peygamberi doğru tanıma arasındaki zorunlu ilişki, özellikle temel hadis kaynaklarının tercümelerinin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Kanaatimizce erbabınca eserlerin tercümelerinin yeniden yapılması ya da daha pratik ve kolektif projelerle tercümelerdeki hataların tesbit ve tashihi özellikle yeni neslin dini doğru anlayabilmesi adına bir zorunluluktur.

Kaynakça

- Abd b. Humejd. *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humejd*. thk. Seyyid Subhi el-Bedrî es-Sâmerrâf - Mahmûd Muhammed Halil es-Saîdî. Beyrût: Âlemu'l-Kütüb, 1408/1988.
- el-Adevî, Safâ Davvî Ahmed. *İhdâu'd-dibâce bi şerhi Sünen-i İbn Mâce*. Bahreyn: Dâru'l-Yakîn, 2001.
- Ağırman, Cemal. "Tecdîd-i Sarîh'in İlk Üç Cildi Bağlamında Ahmed Naîm'in Çeviri Metodu, Şerhçiliği, Kaynak Kullanımı ve Bazı Görüşleri". *Marife* 5/2 (Güz 2005), 125-151.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnaût vd. 50 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1995-2001.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Çev. Hüseyin Yıldız vd. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2014.
- Ali el-Kârî. *Mirkâtu'l-Mefâtih şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullah. *Cemheratu'l-emsâl*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim - Abdülmecîd Katamış. Beyrût: Dâru'l-Cil - Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1408/1988.
- Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Ebu'l-Münzir Hâlid b. İbrahim el-Masrî. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1420/1999.
- Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed. *Umdetü'l-Kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. İdâratu't-Tıbbâati'l-Münîriyye. Beyrût: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-Hakk. *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*. thk. Abdurrahman Muhammed Osmân. 14 Cilt. Medine-i Münevvere: Mektebetü's-Selefiyye, 2. Basım, 1388/1968.
- Batalyevsî, Abdullah b. Muhammed, b. Sîd. *Müşkilâtu Muvatta-i Mâlik b. Enes*. thk. Taha b. Ali Bûserîh et-Tûnusî. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1420/1999.
- Beğavî Hüseyin b. Mes'ûd. *Şerhu's-Sünne*. thk. Şuayb el-Arnaût. 15 Cilt. Beyrût: el-Mektebu'l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. 11 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 1423/2002.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *el-Câmi' li-Şuabi'l-İmân*. thk. Abdulali Abdulhamid Hâmid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. *Şuabu'l-İmân*. çev. Hüseyin Yıldız vd. 10 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015.
- Bozkurt, Nebi. "Hadislerin Tercüme ve Yorumlarında Uyulması Gereken Kurallar". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (1993-1994): 211-281.
- Buhârî, Ebû Abillah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhibbuddîn el-Hatîb - Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1400.
- Buhârî, Ebû Abillah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî bi hâşiyeti's-Sindî*. Mısır: Mültekâ Ehli'l-Eser, 1888.
- Buhârî, Ebû Abillah Muhammed b. İsmail. *Zübdetü'l-Buhârî*. çev. Ömer Ziyaeddin Dağıştânî. sad. A. Fikri Yavuz. Thk. Osman Zeki Soyyiğit. İstanbul: Hisar Yayınları, ts.
- Buhârî, Ebû Abillah Muhammed b. İsmail. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*. çev. Mehmed Sofuoğlu. 16 Cilt. İstanbul: Ötüken, 1987.
- Buhârî, Ebû Abillah Muhammed b. İsmail. *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*. çev. Harun Yıldırım. 11 Cilt. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2010.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad. *es-Sihâh Tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-arabiyye*. thk. İmîl Bedî Yakûb - Muhammed Nebîl Tarîfî. 7 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Çalgan, Mehmet Ali. "Hadislerin Tercüme ve Yorumunda Dikkat Edilmesi Gereken Esaslar ve Sık Rastlanan Hatalar". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/40 (2019): 517-551. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.574261>
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman. *Müsnedü'd-Dârimî*. thk. Hüseyin Selim Esat ed-Dârânî. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Muğni, 1421/2000.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman. *Kitâbu'l-Müsnedi'l-Câmi'*. thk. Ebû Asım Nebîl b. Hâşîm el- Gamrî. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1434/2013.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman. *Sünen-i Dârimî*. thk. çev. ve şerh Abdullah Aydınli. 6 Cilt. İstanbul: Madve, 1996.
- Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâinî. *el-Müsnedü'l-Muhrec alâ kitâbi Müslim b. Haccâc*. thk. Eymen b. Arif ed-Dimeşkî. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1998.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Es'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Riyad: Beytü'l-Efkâr ed-Düveliyye, ts.
- Ebû Muâz, Târik b. İvaddullah. *el-Mu'cemu'l-müfesser li kelimâti ehâdisi kütübî's-sitte*. Kuveyt: Dâru'l-hayr, 2009.

342 | Şule Yüksel Uysal. 'Akrâ-Halkâ Deyişi Özelinde Hz. Peygamberin Safiyye'ye ...

- Ebü Ubeyd el-Bekrî, Abdullah b. Abdülaziz. *Faslü'l-makâl fi şerhi Kitâbi'l-Emsâl* thk. İhsan Abbâs - Abdülmecid Âbidîn. Beyrût: Dâru'l-Emâne - Müessesetü'r-Risâle, 1391/1971.
- Ebü Ya'lâ, el-Mevsilî. *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsilî* thk. Hüseyin Selim Esed. 14 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-turâs, 1406/1986.
- Erul, Bünyamin. "Temel Hadis Kaynaklarının Çevirileri Üzerine Bir Kritik" *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü*. Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2008, 212- 237.
- Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Herevî. *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Ahmed Abdurrahman Muhaymer. 12 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004.
- Ferâhidî, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed. *Kitabu'l-ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrahim el-Sâmerrâî. 8 Cilt. Beyrût: Müessesetü'l-A'lemî li'l-matbûât, 1988.
- Fîruzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-Muhît* thk. Mektebu Tahkîki't-Turâs. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1407/1987.
- el-Ğamrî, Ebû Asım Nebîl b. Hâşim. *Fethu'l-mennân şerhu ve tahkîku kitâbi'd-Dârimî Ebî Muhammed Abdullah b. Abdurrahman*. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1419/1999.
- Harbî, Ebû İshak İbrahim b. İshak. *Ġarîbu'l-hadîs*. thk. Süleyman b. İbrahim b. Muhammed el-Âyid. Cidde: Dâru'l-Medenî, 1985.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed. *İslâhu ğalati'l-muhaddisîn*. thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1985.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed. *A'lâmu'l-hadîs fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed b. Saîd b. Abdurrahman Âli Suûd. Mekke-i Mükerrreme: Câmiatu Ümmü'l-Kurâ, 1409/1988.
- Herevî, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm. *Ġarîbu'l-hadîs*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- el-İsfahânî, Râġib. *Mu'cemu Müfredâti Elfâzi'l-Kur'an*. thk. İbrahim Şemsuddin. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.
- İbn Abdilberr, Ebû Amr Yusuf b. Abdullah en-Nemerî. *Temhîd limâ fi'l-Muvatta'i mine'l-meânî ve'l-esânîd*. thk. Muhammed Fellâh. Maġrib: Matbaatu Fadâle, 2. Basım, 1402/1982.
- İbn Battâl, Ebu'l-Hasen Ali b. Halef el-Kurtubî. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* haz. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim. Riyad: Mektebetü Rüşd, 2000.
- İbn Ebî Âsım. *el-Âhâd ve'l-Mesânî*. thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire. 6 Cilt. Riyad: Dâru'r-Râye, 1411/1991.
- İbn Ebî Şeybe, el-Absî el-Küfî. *Musannef*. thk. Muhammed Avvâme. Beyrût: Dâru Kurtuba, 2006.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali. *Fethu'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz vd. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali. *Hedyu's-Sârî* thk. Abdulkâdir Şeybe el-Hamed. Riyad, 1421/2001.
- İbn Hacer el-Askânî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali. *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavvîd. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995.
- İbn Hıbbân. *Sahîhu İbn Hıbbân bi tertibi İbn Balabân*. thk. Şuayb Arnaût. 18 Cilt. Beyrût: Müessesetü Risâle, 2. Basım, 1414/1993.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *Ġarîbu'l-hadîs*. thk. Abdullah el-Cebbûrî. Bağdat: İhyâu't-Turâsi'l-İslâmî, 1977.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Matbaatu Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye. ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce bi şerhi'l-İmâm Hüseyin el-Hanefî Maruf es-Sindî*. thk. Şeyh Halil Me'mûn eş-Şiha. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1416/1996.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*. çev. ve şerh Haydar Hatiboġlu. 10 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1983.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Ebu'l-Fadl. *Lisânu'l-Arab*. thk. Âmir Ahmed Haydar. 15 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- İbn Sîde, Ebu'l-Huseyn Ali b. İsmail. *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*. thk. Abdulhamid Hindâvî. 11 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac Abdurrahman. *Keşfu'l-müşkil min hadîsi Sahîhayn*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1418/1997
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac Abdurrahman. *Ġarîbu'l-hadîs*. thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acî. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- İbnü'l-Esîr, Mecduddîn Mübârek b. Muhammed. *en-Nihâye fi ġarîbi'l-hadîs ve'l-eser*. thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî - Mahmud Muhammed et-Tanâhî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1963.
- İbnül Kayserânî, Muhammed b. Tahir el-Makdisî, *Zehîratu'l-huffâz*. thk. Abdurrahman Feryevâî. 5 Cilt. Riyad: Dâru's-Selef, 1416/1996.
- İshâk b. Râhûye, Ebû Ya'kûb el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Merkezi'l-buhûs ve takniyetu'l-ma'lûmât. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2016.

- Kâdî İyâd, Ebu'l-Fadl el-Yahsûbî. *Meşâriku'l-Envâr alâ sıhâhi'l-âsâr fî şerhi ğarîbi'l-hadis*. tkd. İbrahim Şemsüddîn. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1413/2012.
- Kâdî İyâd, Ebu'l-Fadl el-Yahsûbî. *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts. Kallek, Cengiz. "Dâvûdî, Ahmed b. Nasr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/50-51. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kastallânî, Ebu'l-Abbâs Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed. *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Bulak: Matbaatu'l-Kübrâ el-Emîriyye, 6. Basım, 1305.
- Kirmânî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Yusuf. *Kevâkibu'd-derârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1401/1981.
- Kufeyrî, Şemsüddîn. *et-Telvîh ilâ ma'rifeti'l-Câmi'îs-Sahîh*. Erişim 13 Ocak 2020. bukhari-pedia.net//book/tlwih_kfiri/2146
- Kurtubî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer. *el-Müfhim limâ üşkile min telhisi kitâbi Müslim*. thk. Muhyiddîn Dîb Müstû vd. Beyrût: Dâru İbn Kesîr - Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1996/1417.
- Laşin, Musa Şahin. *Fethu'l-mun'im şerhu Sahîhi Müslim*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1422/2002.
- Ma'zerî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali. *el-Mu'lim bi fevâidi Müslim*. thk. Muhammed Şazeli Neyfer. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2. Basım, 1992.
- Meydânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed en-Neysâbüri. *Mecma'u'l-Emsâl*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, 2 Cilt. b.y.: Matbaatu's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1374/1955.
- Mübârekfûri, Muhammed b. Abdurrahman. *Tuhfetu'l-Ahvezî bi şerhi Câmi'i't-Tirmizî*. thk. Abdulvehhâb Abdullatif. 12 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Mübârekfûri, Safiyyurrahmân. *Minnetü'l-mun'im fî şerhi Sahîhi Müslim*. 4 Cilt. Riyad: Dâru's-Selâm, 1420/1999.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc. *Sahîhi-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. çev. Ahmed Davudoğlu. 12 Cilt. İstanbul: Sönmez Neşriyat, ts.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî. 12 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. çev. Zekeriya Yıldız. 12 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2011.
- Nevevî, Ebû Zekeriya, Muhyiddîn b. Şeref. *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-luğât*. Tlk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1428/2007.
- Nevevî, Ebû Zekeriya, Muhyiddin b. Şeref. *Sahîhi Müslim bi şerhi Nevevî*. b.y.: el-Matbaatu'l-Mısıriyye bi'l-Ezher, 1347/1929.
- Nevevî, Ebû Zekeriya, Muhyiddin b. Şeref. *Müslim Şerhi el-Minhâc ve Sahîhi-i Müslim*. çev. Beşir Eryarsoy. 12 Cilt. İstanbul: Karınca & Polen Yayınları 2013.
- Sâatî, Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed. *el-Fethur-rabbânî mea şerhihi Bulûğu'l-emâni*. Mısır: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, ts.
- Sabancı, Ömer. "Hz. Peygamberin Hanımı Hz. Safiyye'nin Hayatı ve Kişiliği". *İstem*. 14/28 (2016): 307-330.
- Sâhib b. Abbâd, Ebu'l-Kâsım. *el-Muhît fil-luğâ*. thk. Muhammed Osman. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- Semîn el-Halebî, Ebu'l-Abbâs Şehâbeddin Ahmed b. Yusuf. *Umdetu'l-huffâz fî tefsîri eşrafî'l-elfâz*. thk. Muhammed Bâsil Uyunu's-Sûd. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Sîbeveyh, Ebû Bîşr Amr b. Osman. *el-Kitâb*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü Hancı, 3. Basım, 1408/1988.
- Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebu Bekr. *ed-Dîbâc alâ Sahîhi Müslim b. Haccâc*. thk. Ebû İshâk el-Huveynî el-Eserî. 6 Cilt. Suudî Arabistan: Dâru İbn Affân, 1996.
- Şemlâvî, Hâtim Osman Yusuf. *et-Teaccubu's-semâ'î fî mu'cemi Lisâni'l-Arab dirâse nahviyye dilâliyye*. Nablus: Câmiatu'n-Necâh el-Vataniyye, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-evsa't*, thk. Tarık b. İvadullah - Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1415/1995.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 5 Cilt. Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1398/1978.
- Tuğlu, Nuri. "Konyalı Mehmet Vehbi Efendi ve Sahîhi-i Buhârî Tercümesi Üzerine Muhtasar Bir Değerlendirme". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8/2 (2017): 35-52.
- Uraler, Aynur. "Safiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/474-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Yılmaz, Hayati. *Sakarya İlitam Hadis Metinleri 2 Ders Kitabı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2013.
- Zebîdî, Ahmed b. Ahmed. *Sahîhi-i Buhârî Muhtasarı Tecridi Sarîh Tercemesi*. çev. ve Şerh Babanzâde Ahmed Naim - Kamil Miras. 8 cit. Ankara: DİB Yayınları, 4. Basım, 1976.

344 | Şule Yüksel Uysal. 'Akrâ-Halkâ Deyişi Özelinde Hz. Peygamberin Safiyye'ye ...

Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Huseynî. *Tâcul arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Mustafa Hicâzî. Kuveyt: et-Turâsu'l-Arabi, 1989.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî. *el-Fâik fi ğarîbi'l-hadîs*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Ali Muhammed Bîcâvî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 3. Basım, 1979.

Zerkeşî, Ebû Abdullah Muhammed b. Bahadır. *Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*. çev. Bünyamin Erul, Ankara: Otto, 9. Basım, 2016.

Zürkânî, Muhammed b. Abdalbâkî. *Şerhu'l-Muvatta*. b.y.: Matbaa-i Hayriyye, ts.